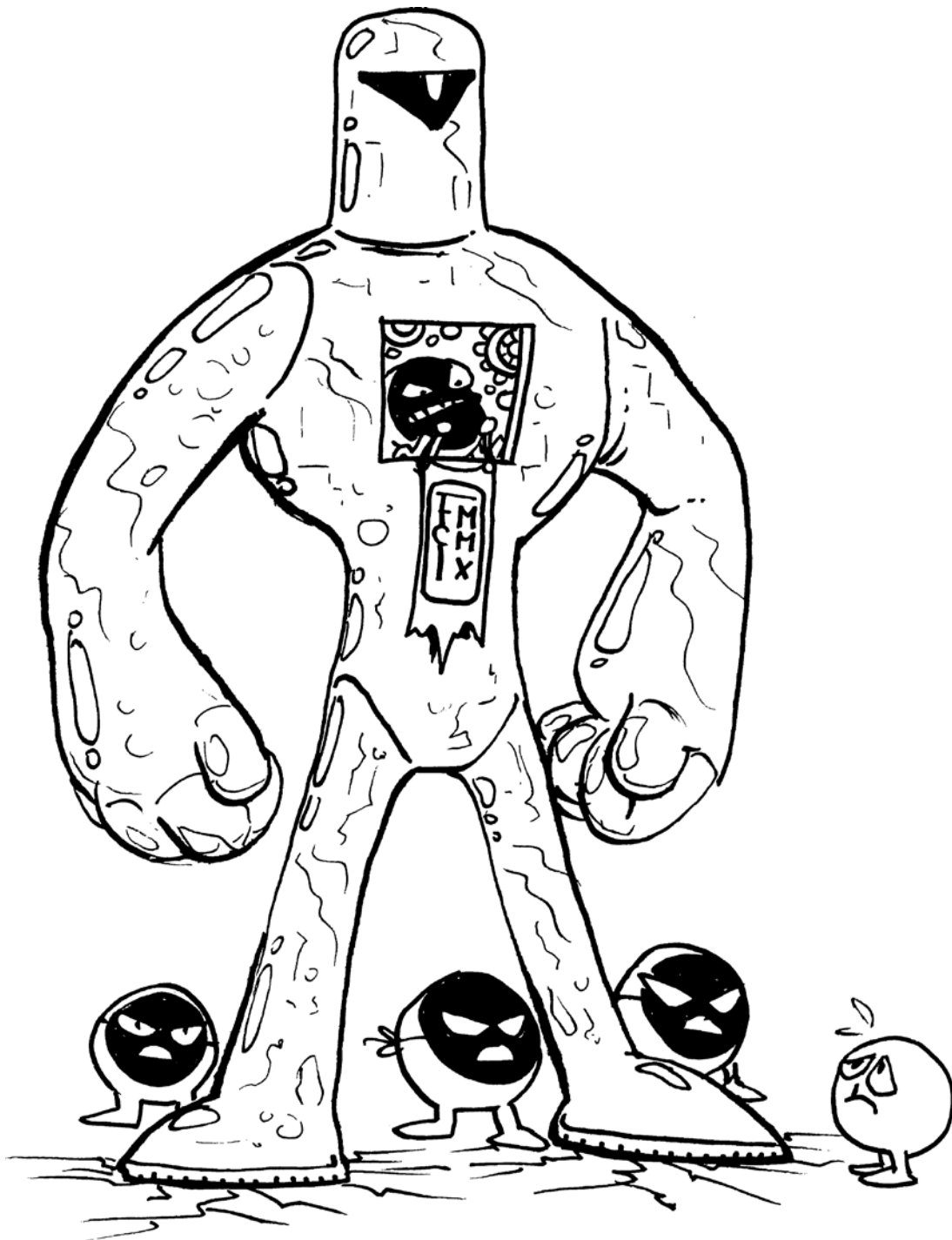

PARSBEEK

114

SFERAKON 2011.

UVODNIK

Štovani štioče, evo za SferaKon 2011. Izlaze čak dva "Parseka". Nakupilo se materijala, pa eto... Mislim, bolje i to, nego skliznuti u padajuću spiralu dvobroja, jer znamo kako to hoće završiti.

Prije no što prijedem na sadržaj ovog broja, samo kratko izvješće o događanjima u Booksi, Martićeva 14d u Zagrebu, gdje se svaki prvi utorak u mjesecu održavaju večeri posvećene hrvatskom SF-u koje vodi Aleksandar Žiljak. U svibnju je održana večer posvećena znanstvenofantastičnim časopisima, a gostovali su urednik "Siriusa" Hrvoje Prčić i prijašnji urednik "Future" Davorin Horak.

U ovom broju imamo neke vrsti gostujućeg urednika - Davora Šišovića koji je uredio priče za ovaj broj. Ovaj potez nije bez presedana, svojedobno je i Aleksandar Žiljak uredio novelu *Lami*, koja je također izišla kao sFeraKonski duplić "Parseka". Kad smo već kod Žiljka, u ovom broju imamo i njegov, ponekad (khm!) provokativni esej o filmskom *fantasyju*. Ne

vrijedi ga prepričavati, to se čita!

Na posljetku, spomenimo kako je prije par dana potvrđen dolazak stranog počasnog gosta na zagrebački Eurocon sljedeće godine - povrh domaćeg gosta, Darka Macana. Strani *Guest of Honor* bit će pisac Tim Powers, dobro poznat ovdašnjoj publici.

A sad, na čitanje!

U Zagrebu, 11.05.2011.

"Parsek" na webu

<http://parsek.sfera.hr/>

i još:

<http://parsek.blog.hr/>

B.Švel

PARSEK je paradoksalno-sekularno glasilo SFere, Društva za znanstvenu fantastiku, privremeno u Aleji pomoraca 17, 10000 Zagreb. Izlazi. Svi prilozi vlasništvo i copyright autora. Uredio i prelomio: Boris Švel Dag. Gostovao kao urednik: Davor Šišović Šiška. Korigirao: Aleksandar Žiljak. Naslovnica: Filip Cerovečki.

NAGRADE SFERA ZA 2010. GODINU

**MINIJATURA
ED BAROL
“AVANGARDA”**

**KRATKA PRIČA
SANJA TENJER
“KAO IZ PERA ABRINE BAKE”**

**SFERA 2010.
PRIČA
KATARINA BRBORA
“STAROZAVJETNA”**

**NOVELA
DANIJEL BOGDANOVIĆ
“SJEĆAŠ LI SE ZEČIĆA NA SUNCU?”**

**ROMAN
MARKO MIHALINEC I VELIMIR GRGIĆ
“KRIZA”**

**ESEJ
ZORAN KRAVAR
“KAD JE SVIJET BIO MLAD: VISOKA FANTASTIKA I DOKTRINIRANI
ANTIMODERNIZAM”**

**ZA CRNOBIJELU ILUSTRACIJU
ZDENKO BAŠIĆ
ILUSTRACIJE U ROMANU “LUNA”**

**ZA ILUSTRACIJU U BOJI
MARKO HORVATIN
ZA ILUSTRACIJU NASLOVNICE *ERIDANA* BROJ 9**

HOROR NA SPLITSKOM PRIČIGINU

Piše:
Davor Šišović

Znao sam da Jure Grando, znameniti vampir iz Kringe, može i dvaput mrtav ostaviti dojam na ljude koji mu dođu u posjet. Prije stanovitog broja mjeseci, ugledni hrvatski pisac Renato Baretić pribivao je jednoj od *Vampirskih noći*, jednoj u nizu već uobičajenih večeri horor književnosti kojima je domaćin kafić *Vampire* u Kringi, ali ne kao pisac već kao reporter Slobodne Dalmacije (to su one novine kojima je na naslovnici svojedobno izašla velika slika Zorana Krušvara, u jeku afere s Andrijom Hebrangom i *Zvijerima plišanima*, što je zapamćeno kao prvo pojavljivanje nekog pisca na naslovnici *Slobodne* još od Miljenka Smoje). Poslije Kringe vodili smo ga u pazinski bar *Kukuriku*, i čim smo ušli, autor *Osmog povjerenika* je uskliknuo: Čovječe, ako smo dosad bili na *Vampirskoj noći*, ovo tu je *Od sumraka do zore!* Znao sam da će se od toga još nešto izroditi osim reportaže o fenomenu Jure Granda na duplerici *Slobodne*.

I izrodilo se. Nekako baš u vrijeme prelaska pazinske ljute zime u pazinsko čudljivo proljeće, javlja se Renato Baretić s molbom da priprelim i vodim večer pričanja horor priča na petom Festivalu pričanja priča *Pričigin* u Splitu. Na *Pričiginu* se priče pričaju uživo, zabranjeno je čitati ih s papira, no ipak je preporučljivo da budu originalne, još nigdje ni objavljene ni izvedene. Po tom naputku sakupljena je ekipa, napisane su priče, neke je trebalo još malo porihtati, i iz dva pravca horor-ekspedicija krenula je dogovorenog datuma put Splita. Nije nam uspjela namisao da iz Rijeke u Split idemo brodom, naprosto zato jer svakodnevna linija Rijeka-Split postoji samo u sezoni, pa su Ivana Delač i Danijel Bogdanović došli busom sa sjevera, Ernie Gigante Dešković, Mirko Grdinić, Zoran Krušvar i moja malenkost dogegali su se sa zapada autom, a u Splitu nas je čekao Mislav Pasini.

Prvi dan je bio slobodan za upoznavanje pričiginske atmosfere, pa smo ga shvatili neobavezno, malko zakasnivši na prvu književnu večer u gradskom Lutkarskom kazalištu (to je mjesto gdje sutradan trebamo nastupiti mi), i zahvaljujući tom kašnjenju doživjeli smo zaprepašćujuće prosvjetljenje: pred Kazalištem se vrmalo i kroz staklene stijenke unutra navirivalo pedesetak ljudi, ljutitim mrmljanjem prosvjedujući što su organizatori zaključali vrata jer se unutra već natisnulo tristotinjak ljudi! Fijuuu, tristo ljudi na književnoj večeri! Šok i nevjerica, ali i oduševljenje: to je književna publika kakvu nemaju ni Zagreb ni Rijeka ni mnoga druga mjesta.

Naš nastup nije došlo slušati baš tristotinjak ljudi, ali jest dobrih stotinu i

pedeset. Trudili smo se odraditi posao što je moguće bolje, bilo je tu i pripreme i improvizacije i svega. Svaku eventualnu tremu razbila je publika, koja se pokazala baš idealnom, zahvalnom, srdačnom, interaktivnom, takav masovni smijeh i masovni gromki pljesak odavno nisam čuo, a nastup smo završili u maniri rock-koncerta, predstavljajući jednog po jednog autora uz neprekidno aplaudiranje publike, bilo je najjednostavnije rečeno izuzetno lijepo.

Slijede horor priče ispričane na petom Pričiginu, uz opću napomenu da ovo što je tu napisano nije nužno isto što je tamo uživo izgovoreno, a još neke posebne napomene uslijedit će na odgovarajućim mjestima. Uživajte!

Mirko Grdinić, Ivana Delač i Danijel Bogdanović

Mirko Grdinić

UGRIZ, DRUGOVI!

Nije mi se svidjela ta noć pored bezimenog sela u Lici. U zraku se osjećalo da nešto nije u redu. Ne kao u Rommelovoj ofenzivi koja nas je potjerala iz Istre, ili kao prilikom borbi za Dalmaciju, kada nam se suprotstavljao čisti očaj okupatora. Nije da me nije bilo strah, kao i sve druge, ali dok si u rovu prekriven maglom sve je tupo, a tišina nije sablasna i mrak nije strašan kada nema zvijezda. Sve je bilo onako kako je trebalo biti. Stražarska mjesta s IC uređajima su nas čuvala, kao i minsko polje ispred nas, gdje je i Bog rekao laku noć, jer su mine zasijane bez prave ideje, s obje strane, tako da nitko ne zna put kroz minsko polje. I dan danas ne znam što me tada probudilo. Zvuk, pokret ili nešto treće. Dok sam grabio svoju talijanku, znao sam da nešto ne valja. Nije bilo dima ni eksplozija niti zujanja čeličnih osica. Bilo je premirno. A onda sam čuo kako netko viče da su

Švabe tu. Odjednom je smrad raspadnutih tijela bio svugdje oko mene i na meni.

Naglo, sjene su se okrenule prema meni, dok mi je mozak odbijao sraz s očima. Osjećao sam trzaje u rukama i miris baruta u zraku dok sam gledao kako, dok im moji meci otkidaju dijelove tijela, ljudski obrisi i dalje idu prema meni. I bezbojne oči bez kapaka. Čuo sam zviždanje stodvadesetke i prije nego što je pala ravno na nas.

Probudio sam se žedan kao nikada u svom životu. Svjetlost male uljanice obasjavala je neveliku prostoriju golih kamenih zidova načetih vlagom i plijesni. Ruke i noge su mi bile sputane teškim kožnim pojasevima. Kroz maglu sam se prisjetio vožnje i boli u vratu, koja je sada nestala. Sjetio sam se svjetlosti i eksplozije

koja me odbacila u zemunicu zajedno s napadačima. Sjetio sam se i strašnoga smrada, i neizdržive boli.

Tada sam ga više osjetio nego vidio, stajao je kraj uzglavlja. Visoka prilika obrijane glave i grubih crta lica. Netko mu je još tamo dolje, prisjećao sam se, govorio da je pronašao preživjelog kojega nije spržio fosfor niti je zaražen, ali da neće preživjeti zbog unutarnjih ozljeda ukoliko ga sanitetsko vozilo ne zbrine. Sjetio sam se i njegovog hladnog odgovora, da naprave trijažu i da ga zovu po završetku postupka.

Njegov uzdah dok sam ga gledao je bio rječit. Poznavao sam taj soj. Politički komesar po držanju. Pomislio sam kako će taj razgovor biti dug i vjerojatno bezuspješan. Da ću se morati opravdavati zašto su nam probili liniju. No bio sam u krivu, sada to znam.

Bez riječi mi je pružio čašu i ponudio me da popijem nešto, na čemu sam mu bio jako zahvalan. Tamna tekućina mirisala je na željezo i bila je gusta, ali me osvježila kao nikada ništa do tada, i ublažavala bol u suhom grlu.

Tada mi je ispričao da sam tri dana bio na rubu. Da je Politički komesar OZNE, i da je to sve što trebam za sada znati o njemu. Priznajem, tada sam se bojao suda Partije, iako sam bio član još od Bombaškog procesa. Ali, kako sam se prevario. Sud Partije je bio daleko, a teško je bilo prihvatiti da svijet i nije baš toliko drugačiji od usnule mašte. Tada je počeo pričati da se

od početka rata neke stvari skrivaju s obje strane.

Na primjer, postoje posebne partizanske jedinice, popunjavane mladim komunistima i probranim skojevcima, koji su oduvijek imali poseban tretman. Pokrivena su im lica, nitko s njima nije komunicirao osim odabranih i nadasve su bili ljudi od povjerenja. I tako je to bilo oduvijek.

Praktički, nakon ulaska u takve jedinice gubi se osobni identitet i postaje se dijelom skupine narodnih boraca koji razumiju načelo svjetske nužnosti revolucije koja teče. Oni čine ono što obični vojnici NOV i POJ ne mogu, ne žele ili neće učiniti. A regrutiranje je već posebna priča...

Tada sam saznao da su švapski inženjerci prokopali put ispod našeg minskog polja i iznenadili nas, tako da je jedini način da se održi linija bio da je bukvalno sprže iz pozadine, da se infiltracija ne proširi. Ja sam imao sreću da me je eksplozija katapultirala u zemunicu, što me i zaštitilo, zajedno sa štitom tijela neprijatelja koji su nas napadali u tom trenutku.

A onda je Komesar zatražio da se odredim prema nekim stvarima kao što su prihvaćanje ideje socijalizma i lojalnost narodnooslobodilačkoj borbi, prije nego što me odveže, a za što je tvrdio da je za moju i njihovu zaštitu. Tad me upitao:

- Nego, kako vam se sviđao naš napitak. Osjećate li se jači? Udovoljite mi, molim vas.

- Pa nije mi baš loš, čudnog je ukusa, ali prijao mi je. Zašto?

Pitanje mi je bilo čudno, i odgovor me zbilja zanimao, jer ovo ispitivanje nije bilo nalik niti jednom ranijem, kada su drugovi znali posrnuti, moralno ili u ostvarivanju zadataka Partije.

- E, tu dolazimo do bitnog. To je bila čaša svježije ljudske krvi.

Od šoka nisam mogao progovoriti. A onda sam mu počeo spominjati majku u pozama kojih se ni kurva ne bi posramila, a uključivale su životinje i još koješta.

A onda sam se sjetio smrada i sjena. I slatkog mirisa sprženog mesa.

Kao da mi je pročitao misli, Komesar je nastavio:

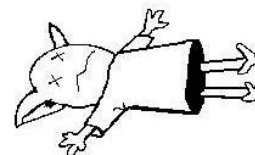
- Napale su vas zombi SS jedinice Čerkeske garde, i većina onoga što ste čitali u kapitalističkim žurnalima prije rata o tome je istina. Postoje zombiji, vukodlaci i vampiri. Razlika je ta što mi nemamo zombije u partizanima, jer nam nije praktično, teško ih je brzo prebacivati s mjesta na mjesto, pa bi se mogla postavljati pitanja o leševima, sa čime Švabe nemaju problema. Ali manje-više, u ostalom smo negdje na istom.

Pričekao je da probavim informacije a onda je nastavio.

- Jedino nam je problem regrutiranje, ali s obzirom da biste ionako umrli, smatramo da ovaj oblik života i službe revoluciji i nije loš, s obzirom na alternativu. Na vašu žalost, vaša jedina alternativa bio je vampirski ugriz, jer vukodlački ne biste doživjeli, tako da sunca više nikada nećete vidjeti. Dobra strana je ta da intelektualno nećete biti zakinuti i bit ćete svaku noć operativni, za razliku od vukodlaka. Radit ćete u okviru OZNE.

Palo mi je tada na pamet da ga odbijem, ali sam nekako znao da je remenje odgovor i prije nego što sam ga čuo...

Rat je završio, a mi smo i dalje bili tu. Samo smo iz OZNE, Odjeljenja za zaštitu od nemrtvih aberacija prešli u UDBU, Upravu za defanzivu od besmrtnih aberacija, a kasnije i u druge državne službe koje su se koristile našim uslugama. I dalje služimo domovini, samo na drugačiji način. Da, i dalje nam je problem regrutiranje. Jer ljudi zbilja nemaju mašte.

Ernie Gigante Dešković

BIROKRACIJA I JA

Sedma molba ovoga mjeseca - da, upravo tako - i svakoga puta ćorak. Jedni kažu *prekvalificiran*, sljedeći *premalo kvalificiran*, mnogi niti ne odgovaraju dajući do znanja kako ne vrijedim cijenu jednoga papira i poštanske marke. Nakon što u poštanskome sandučiću ugledam onu poveću žutu kuvertu u kakvoj se šalju službena pisma ja tapkam od sreće. Susjedi vjerojatno misle kako vježbam neki čudan ples - zumba je sada u modi - a ja se tek veselim što odgovaraju. Znam, sasvim jadno. Ali tako je to u nas. Ovima nisam manji od nule - razmišljam i tješim se - ovi me jednostavno neće, ali pritom ne gaze ono malo dostojanstva kakvoga ima četiri godine nezaposleni tridesetogodišnjak s fakultetskom diplomom. Oh... koliko ju mrzim. Neškološan i nezaposlen nekako ide ruku pod ruku, ima smisla, zar ne? - mučio sam samoga sebe. Ali obrazovan čovjek biti

ovako bačen na ulicu, e to je sasvim okrutno. Svakoga dana posljednjih četiri godine zamišljam kako toj diplomi što mi visi na zidu rastu ruke, približavaju se mome vratu i onako polako ga stišću, držeći me na nekakvome polu-životu. A onda će jednoga dana pritisnuti jače, palci će probiti kožu i rasprsnuti mi jabučicu.

Jasno vam je da se moje dostojanstvo nalazi negdje u fonjaturi gdje ga slasno grickaju štakori. Ali tada, sasvim iznenada - kao što čudima i priliči - zazvoni telefon i s druge strane linije oglasi se odrješit ženski glas: - Odabrani ste za posao noćnoga čuvara, ali vaša prijava nije ispravna! Dostavili ste potvrdu o nekažnjavanju stariju od tri mjeseca te ćete morati hitno donijeti novu kako bismo vas mogli zaposliti!

Znate one dvije blesave žabe, Pončo i Toro? Kada ugledaju muhu? Uglavnom, takav sam izraz lica složio dok mi

piskutavim glasom izleti jedno sasvim tupo:

- Haaa?

- Čovječe, priberite se! - Počeli su se derati na mene a još nisam ni primljen na posao. - Potvrdu donesite danas. Otpad d.o.o. Noćni čuvar skladišta.

Već sam zaboravio na tu molbu i znam, znam... Naziv firme ne obećava ništa dobrog, ali uvjeravam vas, nakon što sam čuo o čemu je riječ, bio sam oduševljen. Otpad d.o.o. jedna je od najboljih firmi u gradu. U rukama je gradske uprave, plaća je dobra, dolazi redovito, a posla nema toliko puno. Noćnoga čuvara nitko ne vidi te neće biti suviše teško lagati majci i djevojkama u kafiću kako radim u nekakvoj privatnoj firmi - to uvijek pali - a dokle god ću imati nešto novčića u džepu, laž će biti uvjerljiva.

Sada treba odjuriti po novu potvrdu o nekažnjavanju i odnijeti je u Otpad.

Zgrada suda bila je pravokutna, masivna i siva. Poput kakve komunističke kasarne istočnoga bloka koju nekakav mađarski turistički djelatnik nastoji pretvoriti u atrakciju za goste sa Zapada. Četiri reda tamnih i neopranih prozora, a točno u sredini staklena vrata koja ni po čemu ne odgovaraju zgradi. Poput post-moderne šake u socijalrealističko oko. Čini mi se kako namjerno u ovakve zgradurine smještaju sudove. Tako se ljudi odmah prestrave i pred sucima neovisno o stvarnome činu pokorno kleknu i priznaju baš sve što treba.

- Dobar dan, - zaustavio sam se ispred proćelavog portira, - trebao bih potvrdu o nekažnjavanju.

- Soba 453. Stepenište. Gore. Naći ćete već.

- Hvala, - i krenem dalje. Ravno, tamo prema velikomu holu gdje se nalazi nešto ljudi i kreću se prema stepeništu.

- Hej! - zaurla portir. - Gdje ste krenuli?

- Zar nije očito? - htio sam da mu kaže ruka kojom pokazujem prema stepeništu. Portir si je popravljao nekoliko vlasi koje je uredno lijepio preko ćele, a kažiprstom desne ruke lupkao po nekakvom papiru na pultu. - Moraš se upisati, tupane! - rastegnuo je osmijeh i pokazao prljave i pokvarene zube. Nekoliko ih je bilo sasvim trulo, kao da umjesto zubiju vire tamna zrnca kave.

- Ne moraš vrijeđati - protutnji mi mislima dok sam se upisivao u registar posjetitelja.

- Moraš se požuriti, - sada se češkao po nosu. - Uskoro će marena.

Uputio sam mu kiseli osmijeh i požurio prema stepeništu. Ove stare zgrade nemaju liftove i nitko ih nije želio ugrađivati. Čemu? Kako bi pokornicima bilo udobnije? Glavno stepenište je spajalo tek ulazni hol s prvim katom gdje mi se pred nosom pojavi desetak oznaka na kojima piše *sudnice 4-10, referada 2a i 3c, referada 1b* i slično tome, svaka sa strelicom u nekome drugom pravcu u nepregledne hodnike s

nebrojnim uredskim vratima. Gdje sada? Prvi sam put ovdje, sve ranije molbe uredno mi je podizala bivša supruga, a kao za inat napustila me riječima: - Nesposobna ljenčino, ni vlastite papire si ne znaš podizati.

Pokucao sam na prva vrata i odškrinuo ih. Računao sam, onako kako poslovice kaže: tko pita ne skita. Soba je bila mračna i jedva sam ugledao maleni radni stol - tamo na dnu prostorije - zatrpan brdima spisa. Iza njih nekakva spodoba što jedva viri.

- Oprostite, znate li gdje mogu dobiti potvrdu o nekažnjavanju? Rekli su mi neka potražim sobu 453, - upitam držeći se vrata.

Dva čudnovata oka upere pogled u mene. Staklena i crvena, puna krvnih žilica oko sićušne blijede zjenice. Dim se uzdignuo iznad njih, a zatim kvrgava ruka kao ona u Babaroge iz dječjih priča i upaljena cigareta između prstiju.

- Marš van! - kreštavi glas opali me ravno u lice. - Marenda je počela!

- Ali... - zastao sam.

- Ne znam gdje je... - zamljacka to biće iza spisa i plucne nekoliko kapi kroz zube. - To što tražiš nije ovdje!

Zatvorio sam vrata i skoro prasnuo u smijeh, iako nije bilo do cerekanja. Krenuo sam niz središnji hodnik i zaustavio se pred nekim vratima. Druga prilika - pomislio sam - no tada mi se vrata pred nosom otvore a ispijeni muškarac izleti van. Odgurnuo me, gledajući u pod, i brzim hodom odjurio do

vrata dalje i uletio unutra. Moje *hej!* nije ni stiglo do njega.

Bezobrazluk! Ljutito sam otvorio vrata i rekao: - Oprostite, tražim ured za izdavanje potvrda o nekažnjavanju.

Soba je bila prazna. Znači tako! Pojurio sam do onih sljedećih u koja je uletio onaj čovjek, i otvorio ih, a unutra tri spodobe ispijenih lica drže se za ruke i gledaju u pod. Onaj bezobrazni stoji u sredini, ali tek sada vidim koliko je siv i osušen. Oči su im upale u duplje, a koža s lica naprosto visjela. Bili su poput logoraša koji izgledaju malčice komično, znate, ovako u kravatama i odijelima.

- Oprostite... - a na moju riječ onaj u sredini podigne pogled te mu pramen kose sklizne s glave. Gledao sam taj čuperak kako se polako njiše prema podu - znate li kako otpada kosa bolesnicima od leukemije? - i svo troje zagleda se u mene, pokazujući prljave i krive zube kao da mi nešto žele uglas reći. Ali kakvi su to zubi bili među kojima kao da neke bube plaze... Još gore nego u portira, a tek oči! Neprirodno velike, sasvim tupe i utonule kao da će se slijepiti s mozgom.

- Tražim ured za potvrdu o nekažnjavanju.

- Na krivome ste katu. Niz hodnik je stepenište za - gore, - kažu uglas kao da pjevuše, a nekoliko bubica im sklizne niz rub ustiju.

Zatvorio sam vrata i pojurio niz hodnik - Bože mili, što je ovo bilo? - a zatim

se predamnom javi stubište koje je vodilo na sljedeći kat. Iznova desetak oznaka: *sudnica 22, krilo C*, strelice koje pokazuju u svim pravcima, i napokon. nešto ugodno oku.

Pored mene prođe nekoliko žena - sasvim normalnih i vrlo privlačnih. Da... biologija je proradila i sve moždane funkcije usredotoče se k reprodukciji. A kako ne bi pored ovih kratkih sukunja i stiletto cipelica. - Radite ovdje? Zna li možda gdje je ured za izdavanje potvrda o nekažnjavanju?

Žene su me pogledale i zinule. Ne znam kakve su to riječi govorile... Nešto sasvim neshvatljivo - kao da riču i cvile. Znae kako sam reagirao? Mirno - kao što i priliči macho muškarcu - samouvjerenim glasom ponovio razlog zbog kojega sam ovdje: - Samo želim potvrdu o nekažnjavanju.

Nosile su kratke majice, one s povezima na leđima. Ali lijepše su bile sprijeda, jer su im leđa bila izbrazdana dugim urezima, nekima i po prst debelima. Vidjelo se meso, a čini mi se kako se u neke usjekline uvukla prljavština jer su mjestimice bile posve crne. No tada, sićušna glava malenog crva, znate kako izgleda - s dva rogića - proviri iz jedne rane i crv sklizne niz leđa te djevojke. Žene se tada okrenu prema meni i izvuku malene britvice.

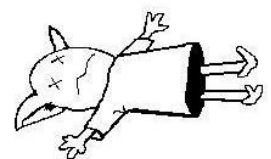
One s kojima se muškarci briju. Biti će da im je to kazna suca koji se mudro drži slova zakona, jer svaka kazna mora biti tjelesna, rodna, pa tako same sebe zaoru po leđima, ali oprezno, pazeći kako si ne bi oštetile majice. Estetika je ženama vrlo važna.

Ovaj je kat bio različit od prethodnog. Ovdje su zidovi bili poput baršuna, a ured u koji sam sada ušetao bio je vrlo obećavajući. Za stolom sam zatekao ženu tipična izgleda zločeste školske učiteljice, a takve smo nažalost svi upoznali. Kaže mi ona neka pričeka tu, u hodniku, a ja veselo - bit će kako sam napokon stigao do cilja - stanem mirno pred vrata. Naravno, klupice nije bilo, i nakon što sam satima tako stajao, iz ureda izađe žena i kaže: - Morate u sobu 453, ali radno vrijeme je gotovo.

- Nema problema, - hladnokrvno sam odmahnuo rukom. - Neće vam smetati ako prespavam ovdje i sutradan potražim sobu 453?

- Baš me briga, - okrene se i vrati u ured.

Sjeo sam na pod i sklupčao se. Sutradan ću nastaviti s traženjem. Nema žurbe. Ovdje me godinama nitko neće primjećivati.

Posebna napomena br. 1: Krušvar se prije pričanja svoje priče pokušao dodvoriti publici kratkim stand-up nastupom, ispričavši kako je zapravo bio pripremio jednu sasvim drugu horor priču od one koju će sada ispričati. Ta prva priča govorila je o tome kako je na prepunom Poljudu Hajduk izgubio od Dinama u zadnjem kolu prvenstva i time ispao u drugu ligu, iako je već u desetoj minuti ostao s igračem više, ali da ju je odbacio jer mu se učinilo nerealnim da bi ikoji sudac Dinamu isključio igrača već u desetoj minuti... Kao moderator, bio sam dužan prekinuti to za sve nas rizično Krušvarovo ponašanje, imajući na umu da bi bilo vrlo poželjno da se iz Splita vratimo živi. Tek tada je Krušvar krenuo s pričanjem priče koja slijedi.

Zoran Krušvar

OTOK

Od trenutka kad su isplovili, stari barkajol je naizmjenice pio i glasno psovao.

Tek kad su se približili otoku, prestao je potezati iz boce i počeo tiho mrmljati. Ivan je bio siguran da se moli. Da je znao kako, i on bi se molio. Ali nije znao. Jebi ga.

Umjesto toga, jednom je rukom čvršće stisnuo uznemirenog janjca, a drugom ručku velikog kofera tako da mu se plastika utisnula u dlan.

Kasnili su u polasku jer se diglo veliko jugo. Barkajol ga je poslao u tri pičke materine i rekao da ne plovi on nikamo po ovakvom vremenu, a pogotovo ne tamo. Ivan mu je morao u ruku ugurati četverostruko od ionako previsoke cijene. Onda je stari pristao, ali ipak su morali čekati da vjetar bar malo popusti. Kad su uspjeli krenuti već se bilo mračilo tako da su otoku prišli usred noći.

Životinja je, naravno, također bila na njegov trošak. Ali bez toga ga nitko ne bi pristao dovesti - janje se uvijek nosilo. Bez jebene iznimke, kako je samo pred sedam godina mogao biti takav idiot i...

- Evo ga. Ajde sad, biži... ja tu neću čekat! - stari je viknuo kroz kišu. Barka je pristala uz ostatke starog, napola urušenog mola, na kojeg je Ivan uspio najprije izbaciti prestravljeni janje, a onda i pažljivo položiti veliki kofer. Bilo bi lakše da je barkajol privezao barku, ali to mu nije ni padalo na pamet. Ovako se njegov putnik opasno zaljuljao i umalo srušio u more dok je iskakao na obalu. Stari se prekrižio i otplovio najvećom brzinom koja se iz malog motora mogla izvući. Janje, kofer i on ostali su sami u mraku napuštenog otoka.

Jadna životinja je drhtala i glas joj je bio iskrivljen, ali Ivan se nije mislio dalje njome baviti. Preplašeno blago nije ga

pratilo, ostalo je na molu, kao da to nešto mijenja na stvari. Iz džepa je izvadio veliku baterijsku svjetiljku i blijedim snopom napipao cestu. Talijani su još tamo negdje četrdeset i prve betonirali stazu prema vrhu, prije nego što su odustali od baze na otoku. Bila je dovoljno ravna pa je mogao upotrijebiti kotačiće na koferu i vući ga. Bio je težak, *osamnaest kilograma po zadnjem vaganju*, pomislio je Ivan. Moći će ga vući dobar dio. *Plastični kotačići će se vjerojatno raspasti do vrha, ali tko ih jebe - ovo im je ionako zadnji put da se kotrljaju*. Znao je da na kraju više nema betona, ali kad tamo stigne onda je ionako već blizu groblja. Već je pomislio da su nekim čudom janje i on sami na otoku, kad se kroz kišu i vjetar probilo zavijanje. Pred očima mu je sijevnula slika crne njuške, iskeženih zuba i žutih očiju. Mogao je čuti topot šapa i struganje oštih pandži po stazi, osjetiti vlažan topli dah na licu, zadah krvi i svježeg mesa iz želuca zvijeri. Ali sve očajnije kmečanje ostavljenog janjeta javljalo mu je da crni pas, jedini stanovnik otoka, ide prema obali, a ne prema njemu. Obrisao je kišu iz očiju pa požurio prema groblju.

Kad je prošli puta bio ovdje s Jelenom, najnoviji nadgrobni spomenik koji je našao nosio je datum s kraja tridesetih. Je li otok bio sasvim bez ljudi kad su došli Talijani? Nije znao. Od starog mjesta na obali ostale su samo ruševine, od kojih nitko nije pokušao napraviti vikendice. Čak ni od

kuće iz koje je Ivanova obitelj iselila još u devetnaestom stoljeću, nakon *nesreće* u kojoj je izgorjela njegova... A što bi mu ona bila, šukuntetka? Iako je još Marija Terezija zabranila progone vještica, otočani su svoje probleme znali rješavati sami. Pričalo se da je ona bila zadnja od onih koje su smaknuli zbog bluda s Nečastivim. Njenog groba nije bilo, takve su pokapali u moru. Ivanovi su tada prešli na kopno, a pola stoljeća kasnije prešli su i ostali. I nitko se nikad nije vratio na otok, samo je Ivanu i Jeleni pred sedam godina palo na pamet kako bi bilo super vratiti se Ivanovim korijenima i kampirati na plaži noć ili dvije. Bilo je krasno ljeto, a s pustog otoka su se morali sjajno vidjeti perzeidi. Smijali su se kad su im rekli za janje. Nisu im vjerovali za psa, dok ga nisu sami vidjeli. Dok nije bilo kasno.

A onda idućeg ljeta Jelene više nije bilo, umrla je donoseći na svijet njihovog Bornu.

Udaljeno blejanje zamijenio je hropac pa tišina. Čula se samo kiša koja je slabila i struganje kotačića. Drobljenje kostiju i deranje mesa bilo je samo u Ivanovoj glavi. Betona je nestalo, morao je ponijeti prtljagu zadnjih stotinjak metara do ulaza u suhozidom ograđeno groblje, a onda do malene crkvice na njemu. Vjetar ga je šamarao sve rjeđim kapima, noseći miris mora i otvarajući zvjezdane rane u oblacima.

Svjetiljka mu nije otkrivala puno, ali sjećao se da se na groblju i nema što vidjeti. Požurio je prema razvaljenim vratima

crkvice. Uklonio je koprenu paučine i ušao, dok je svjetlost nošena drhtavom rukom skakala s mahnitog lica demona na prizore muka Isusovih. Prenuo se kad mu je nešto maleno protrčalo između nogu.

Budalo, to je samo štakor. Što ti on više može?

Crkvice je imala samo jedan uski prozor iznad ulaznih vrata, tako da je danju jedina svjetlost mogla padati na oltar. Smrdilo je po nekoj crkotini. Računao je da bi mu ovdje trebalo biti dobro - konačno, ovdje ih je pas prije sedam godina i sustigao. Čučnuo je pored kofera i okrenuo šifru: datum Borninog rođenja. Čuo se tihi škljocaj i kofer se otvorio.

Golo tijelo dječaka sklupčano u njegovoj unutrašnjosti nije se pomicalo. Kapci su mu bili sklopljeni, ali Ivan je dobro znao da su oči ispod njih vjerne kopije Jeleninih. Mršavo tijelo bez kose, bez dlake. Tanka, blijeda koža pod kojom se naziru žilice. Na njoj rane, ožiljci, dekubitusi, opekline od sunca. Čvrsto stisnute usne, pomalo izbačena čeljust i relativno šiljaste uši. Polegnuo ga je na pod.

Iza leđa je začuo tiho, ritmično dahtanje, onako kako je dahtao i onda, dok se Ivan skamenjen od užasa grčio u kutu, prestravljen i nemoćan. Sada je polako okrenuo glavu, znajući što će vidjeti.

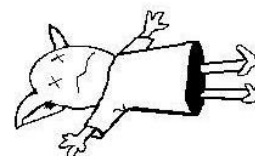
Kroz oblake se probila mjesečina i obasjala siluetu crne zvijeri koja je sjedila na ulazu i tiho ih promatrala. Pseto je bilo veličine omanjeg magarca i iz njuške mu je

još uvijek kapala gusta, janjeća krv. Stajao je i čekao, izdišući oblačice pare i zureći očima koje su se sablasno caklile.

Ivan je posegnuo u džep i rasklopio švicarski nožić. Položio je Borninu nepomičnu glavu u svoje krilo, razmaknuo nježne kosti njegovih vilica, poljubio hladne obraščice i čelo pa odlučnim pokretom zabio oštricu u svoje zapešće. Bol je bila kratka i manje intenzivna nego što se bojao. Tijelo mu se treslo više zbog straha nego zbog fizičke boli. Položio je svoju ranu na mališanove usnice i gledao kako mu krv curi niz bradu, niz grlo i gubi se u sjenama. Mislio je na Jelenu i pitao se, kad je sretna, hoće li mu oprostiti? Što ju je doveo i što se nije za nju borio s psom? Časak kasnije, osjetio je kako se zubići utiskuju u njegovu kožu i kako se djetinji jezik pomiče, ne bi li uhvatio svaku kap života. Maleni se budio i Ivan je ćutio nešto nalik sreći, znajući da će Borna sada biti dobro. Posljednji put je pogledao prema crnom psu, kao da traži potvrdu. Čudovište je podiglo glavu prema nebu i ispustilo urlik koji je dugo odjekivao kroz oglodane kosti, ruševine kuća i aleje nadgrobničkih spomenika.

Da, Ivan se više nije bojao dok mu je svijest gasnula, Borna će sada biti u redu.

Crni će pas dobro paziti na sina kojeg je stoljećima čekao.

Mislav Pasini

NASLJEĐE

Ne znam što mi je više ostalo u sjećanju nakon tog dana? Miris tamjana, za koji mi se tek činilo da je miris tamjana, ili mi se u datom trenutku budila želja da to bude njegov miris. Nije vam svejedno kada se nađete u prostoru u kojem sve miriše na smrt! Barem se meni tako činilo, premda znam da ne postoji osoba koja bi mogla odrediti kako smrt zapravo miriše...

Tufina, kako mi Dalmatinci nazivamo mirise unutar zatvorenih i neprozračenih prostora, uvukla se u svaki kutak velike kuće na otoku tog dana kada sam u nju opet ušao. Sivilo dana ispunjavalo je unutrašnjost dvokatnice koja me je zasipala jezom od pomisli kako cijelo to vrijeme koje sam ja provodio u gradu, među svojim zidovima nije udomila nikoga osim duhova, možda...

Gdje li sam bio ovih zadnjih pet godina? Što li sam radio, ili na koga sam mislio kroz to vrijeme tamo na otvorenom dok je svijet u ovoj tamnoj i zaboravljenoj zgradi stao?!

Otvaram sam prozore i dozvoljavao sivilu dana da blijedim svjetlom okupa unutrašnjost. Grede na gornjem katu cvilile su pod mojim koracima, a dah sam zaustavljao kada su me sustigla sjećanja. Sve, ama baš sve ostalo je onako kako sam ostavio onog dana po bakinoj smrti. Pokvareni radio koji je prestao s radom upravo na Sinatrinom *My Way* na frekvencijama radio Splita nalazio se na malom stoliću u sobi na istoku baš onako kako sam ga ostavio. Stara, odavno izlizana kaseta *Smash hits* Elvise Presleya u izdanju RTV Ljubljane ležala je u prašini na ručnom radu povrh radija što ga je još moja pokojna baka bila izradila. Pod se činio nepometenim od silnih komadićaka klaka što su popadali sa stropa, a gusta se paučina povlačila s jednog kraja sobe na drugi.

Prošao sam prvi i potom se popeo na drugi kat. Nije ugodno kada znate da po posljednji put kročite kućom gdje ste proveli svoje najljepše dane djetinjstva. I kad tome još dodate činjenicu da znate da vam je ovo

zadnji posjet familijarnoj kući, želudac vas zaboli od same pomisli. Studen mi se zavlčila u dušu, što bi rekli naši stari, jer svako mjesto, svaki kutak kuće podsjećao me je već na nešto. Prošavši kroz kuhinju sjetio sam se bake koja me je tamo češljala ujutro pred odlazak u vrtić. Zašavši u dnevni boravak pomislio sam na nekadašnji crno bijeli Grundig televizor na kojoj smo tijekom naših popodneva zajedno gledali program koji bi ona uvijek glasno komentirala. Okom sam okrznuo telefon i sjetio je se gdje bih je svaku večer, već u svojoj zrelijoj dobi, našao kako sjedi za stolom s novinama u ruci očekujući možebitni poziv. Telefon nije često zvonio, ali kad bi, za nju bi to bio doživljaj. Nešto se ipak događalo u njenom životu. Vanjski je svijet nije zaboravio. Neka nije imala muža zadnjih pedesetak godina, i bez obzira što se namjerno odvojila od, kako je sama znala reći, svojih znatiželjnih prijateljica, zvuk telefona dozvolio bi joj laganu priču s nekim iz vanjskog svijeta, nakon čega bi se opet nesmetano vratila čitanju dnevnih novina, ispijanju kava i gledanju televizije u samoći.

Ovo će jednog dana sve biti tvoje... govorila mi je misleći na kuću. Bio sam joj jedini unuk i samim time dragocjen na način kako samo unuci znaju biti dragocjeni svojim bakama ili nonama, ovisi kako ih zovete. Bio sam sin njezine pokojne kćeri, koja je opet imala brata, a brat nije imao djece. Trudio se, to nitko nije mogao osporiti, ali emotivna strana između njega i njegove žene očito je ljubavni plod stalno odbacivala. Sada, tridesetak godina kasnije, kada sam zašao već

u srednje tridesete, brat moje majke konačno je dobio svoje prvo dijete. No to nije bilo sve, jer je uz dijete dobio i ovu kuću od koje sam se ja došao oprostiti. Nikako mi nije bilo lako kada sam hodao sobama i prisjećao se topline između ovih zidova dok se tu još živjelo; a danas... Danas osim hladnoće i duhova prošlosti nije bilo više ničega za čim bi žalio. None više nema, a ostala je samo gorčina darovnice koju je brat moje majke iskoristio kako bi kuću sebi priskrbio.

Mi smo bili *za oko* skladna obitelj. Naravno, nitko nije lud pa da pred svima pere svoje prljavo rublje, premda takvog rublja ima svaka obitelj. Ova kuća, ovaj bastion mog sjećanja tonuo je u sivilo dana na izmaku dok sam razmišljao o ovjeri darovnice kod javnog bilježnika i dokumentu sudske rasprave koja je mene na neki čudan način zaobišla, i u kojoj me se nigdje ni u jednom kontekstu nije spominjalo. Razmišljao sam o opomeni za plaćanje poreza koja je stigla na adresu brata moje majke, a koji se nikada nije mogao pomiriti s činjenicom da je njegova vlastita majka kuću ostavila u nasljeđe unuku koji nije bio njegov sin. Danas u odmaku vremena mogao sam samo razmišljati i ljutiti se na samog sebe što nisam ranije djelovao; obilazio urede i provjeravao što li se dalje događalo s darovnicom koja je meni bila pripisana. U darovnici je stajalo kako je brat moje majke dobio zemlje, a ja kao njen unuk, prestolonasljednik, dobivam kuću za korištenje. No nešto je zaštekalo... Nešto je pošlo u krivo! Netko dokumente nije dobro pročitao i sve je otišlo na ime jedne osobe

koja je morala platiti porez. Brat moje majke je imao kesu, kako bi se već reklo. Izvadio je koliko mu je trebalo i zadovoljio je državna potraživanja. On je dobio kuću za koju je platio porez, a ja sam ostao bez nje.

Izašao sam s prvog kata na terasu i pogledao prema susjedstvu koje je tonulo u sumraku.

Kažu stari ljudi da u svakoj nesreći ima malko sreće. Ovisi tko nesreću proživljava i kakvu katarzu pokušava izvući iz nje.

Osobno, možda i ne bih stigao ovog dana u kuću da se u nešto nisam htio uvjeriti. Kažu... Opet kažem ovo *kažu* jer ne želim reći otvoreno tko je taj koji kazuje stvari koje su veće i ponekad strašnije od života... Ali svejedno; kažu da se ponekad mrtvima radi živih, kosti u grobu okreću. I samim time govore da će se živi kad-tad susresti sa svojim mrtvima. U tom me razmišljanju prekinuo jezoviti urlik u susjedstvu. Tamo je susjeda bila na umoru. Nakon vrlo teškog poroda činilo se da će za život djeteta sada svoj život morati dati. Čuo sam priče ljudi da drugo nije zaslužila jer je vlastitog oca smjestila protiv njegove volje u starački dom. Stari je tamo umro. Bez oporuke, i bez ikakvog pisma za sobom. Samo se u snu ugasio, a domarske su sestre pričale da mu je strašna tuga izvirala iz očiju onog popodneva prije smrti. Ovakve me storije nisu rastuživale, samo su mi davale misliti o životu. Jednom je netko rekao da smo si sami krivi dobijemo li teške bolesti. Rezultat je to naših negativnih razmišljanja o svijetu i o nama samima. Kada se iz susjedstva oglasio još jedan prodoran vrisak,

ovog puta prepun strašne boli, već sam bio na zadnjoj stepenici i spuštao se u zeleni dvor pred kućom.

Bila je već noć kada sam se otputio do groblja. Da sam recimo u gradu, na ovakvu se avanturu nikada ne bih bio odvažio jer gradska su groblja meka za narkomane, razne perverznejake i dilere. Ipak ta noć na otočnom groblju uspjela mi se urezati u pamćenje. Mjesec je bio visoko na nebu i sjene grobova bile su neugodno izdužene. Vjetar je hućao i podizao morske valove koji su se glasno razbijali uz kamenitu obalu. U daljini sam čuo jezivo cviljenje grana u gustoj šumi pod grobljem. Stajao sam pored groba moje bake i razmišljao o onome što li je moglo ostati od nje, tamo unutra iza debelog mramornog poklopca. Vjetar mi je hladio vrat i podizao kosu. Nelagoda! Bio je to jedini osjećaj koji me je obuzimao tu na praznom i posljednjem počivalištu. Ona je još uvijek bila tu! Znao sam to negdje duboko u sebi... Moja baka nije zapravo umrla; pomislio sam na način kako bi to rekla mala djeca.

I naravno... imao sam pravo. Jer ja ovu priču pričam ipak u odmaku vremena kada sam izgubio kuću i s otoka se odavno vratio nazad u grad.

Sjećam se kako je visoki križ što se izdizao iznad groba pored onog moje bake stvorio dugu sjenu u koju je utonulo moje tijelo.

Jednom davno još dok je bila živa, baka mi je govorila kako postoji ukleti dio tog malog groblja. Govorila mi je vrlo zamišljeno da će pojedinci otići Bogu za kurira i prije

vremena. Zemlja pored groblja bila je izrovana. Stabla su bagerima čupali iz majke zemlje i na tom *očišćenom* prostoru počeli su kopati nove grobove. Skupe, mramorne i mondene, koliko grobnica već može biti mondena. Ono što ona nije znala, a dogodilo se po njenom odlasku jest da je dvojac koji je ilegalno proširio groblje (kažu, proširenje je odrađeno bez građevinske dozvole) sada ležao u dvije od onih novih grobnica.

Na povratku kući, praćen ledenim vjetrom razmišljao sam o naslijeđu. O onome što mi je baka ostavila na papiru, premda sam to sudski izgubio, kao i o onome što nitko nije mogao vidjeti, a niti mi oduzeti, a nalazilo se skriveno duboko u meni. Znao sam da je ona tu i da me na neki način štiti.

Stigao sam kući kasno, pozatvarao prozore (još uvijek praćen bolnim vriscima iz susjedstva) i potom otišao u krevet. Sat sam navio za osam ujutro, jer sam namjerio otići trajektom u devet.

Spavao sam dobro, dapače. Nisam se budio, i tek sam ujutro saznao da je susjeda te noći umrla. Nek' joj je pokoj duši, rekli su. Polako sam otišao. Izašao sam na rivu, krenuo prema trajektu i putem ugledao brata moje majke koji je rivom krenuo putem odakle sam se ja spustio. Pitao me usput jesam li ispraznio kuću za sobom. Odgovorio sam mu vrlo jednostavno. Krenuo sam dalje. Sa sobom je imao svoju malu curicu koja me je promatrala nasmijano s njegovih ramena. Pretpostavljam da mu se žena trebala pridružiti nešto kasnije.

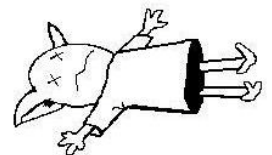
To je bio zadnji put da sam ga vidio.

Par godina kasnije saznao sam da su ga našli mrtvog u kući na otoku. Kažu da se objesio; kažu da mu je žena umrla u bolovima, praćena istim kricima kao moja nekadašnja susjeda. Njihova je curica ipak bila zbrinuta. Nekakva obitelj iz Italije, koja se našla u vrijeme tragedije na otoku, malu je uspjela posvojiti. Dijete je otišlo, i osobno, toj maloj slatkici želio sam svu sreću ovoga svijeta. Dijete je konačno bilo oslobođeno okova naslijeđa. Danas, puno godina kasnije, kažu da su je vidjeli i da je ista moja baka, i kažu da se više ne sjeća svog pravog oca. Rekli su da je sretna i da je jednom, onako usput, kada je turistički stigla na otok tek izjavila da joj je žao da ja nisam ostao u toj kući.

I nisam... a kako bi kada sam svjestan da sam onog jutra u očima te curice zapravo prepoznao pogled vlastite bake! Znao sam da je to bila ona. Bio sam siguran da je to bila ona, jednako kao što sam danas, dugi niz godina poslije, bio uvjeren da je onu susjedu kaznio njen stari otac nakon svoje smrti.

Ponekad me tek te misli probude u noći. Oblije me znoj, ali što je najvažnije, nastavljam spavati mirno. Brat moje majke to više nije nikad. Njegov je san ostao vječan.

Kuća je ostala prazna, i tako je bilo najbolje. Dok je netko sudski opet ne dobije u naslijeđe...

Danijel Bogdanović

PAS

- Zar nije lijepa?

Plišani pas, tamnosmeđ i čupav, staklenim je očima nijemo buljio u Kristinu.

- Nije - reče Kristina. - Ima crne oči. I bojim se.

Majka joj plane. - To je *igračka* i lijepa je! Uzmi to i igray se u sobi! I da te više nisam čula da se žališ!

Kristina ju poslušala. Sjedne na svoj krevet, psa stavi na pod. - Je l' me nećeš pojesti?

Crne oči su ju gledale, u njima odsjaj djevojčičina lica.

- Znaš, kupili su mi te zato što sam dobila malog brata. I ne volim ga, znaš, mama se stalno oko njega sad vrti. A mene kao da nema više. Misli valjda da ću bit opet sretna sad kad imam tebe.

Legne na trbuh, poprijeko kreveta, zagleda se u plišanu stvar. Čupava dlaka kao da je lagano drhturila. Kristina skoči do vrata i zatvori ih, uspavavši pseće krzno. U crnim kuglicama psećih očiju, iskrivljen odraz djevojčice namjesti se na krevetu. Kristina se polako približi psu, gledajući kako joj se odraz izobličuje. Zagleda se u svoje oko u psećem oku. Njegovo se pomakne.

Kristina vrisne i istrči iz sobe. Majka je prematala brata. - Šta se dereš?

- Mama, ona igračka je živa! Pomaklo joj se oko!

- Daj, ne izmišljaj. Sigurno se samo rasklimalo.

- Mama, ja se bojim...

- Daj, Kristina, molim te! Vidiš da imam posla. - I to je bilo sve. Majka se ponovno posvetila bebi.

Tu noć, Kristina je stavila psa u najdalji ugao sobe, okrenuvši mu glavu ka zidu. Pokrila se do ušiju i nakon nekoliko dugih minuta napetog osluškivanja, svladao ju je san. Kad se probudila, s olakšanjem je vidjela da se noćas nije micao.

Za doručkom, majka ju upita: - Zašto si ulazila noćas u našu sobu?

- Nisam! - vikne Kristina. - Spavala sam.

- Vidjela sam te. Gledala si bebu u kinderbetu.

- Pa nisam, mama! - Ali, znala je tko jest. Crno oko što se pomaklo...

Navečer, kad je legla u krevet, zgrabi psa.

- Ne približavaj se mom braci, je l' jasno? Mama misli da se ja oko njega motam.

Igračka je bila nijema, kao što igračke uvijek i budu. Oči crne i pune Kristine. Ali, dlaka opet drhturi. Djevojčica oprezno

dodirne krzno. Pod prstima je osjećala samo mek materijal, ali nešto ju je lagano gicalo, kao da se unutar te životinje nešto skrilo. Čuči ondje i drhturi. Možda mu je hladno... tome nečemu?

Kristina prisloni uho igrački na trbuh. Jeka, kao iz duboke rupe: - ... *mama ja mrzim brata... kako to možeš reći... ti me više ne voliš otkad si ga rodila... ja bih najradije da ga više nema tu... nema tu... nematu-tum... tu-tum tu-tum... tu-tum tu-tum...*

- *Mamaaa!* - Djevojčica baci igračku, pobjegne iz sobe. Dozivala je roditelje, nije ih bilo. Trčala je po sobama, pretraživala kuću, kad ju zaustavi zvuk iz njene sobe. Nešto se srušilo. Ona izađe na hodnik. Goleme oči, srce tuče u grudima, grčevito se drži za dovrtak. Kvaka na vratima njene sobe zadrhti i spusti se dolje. Polako, vrata se odškrinu.

Kad je ugledala crno oko kako svjetluca u polutama hodnika, djevojčica počne vrištati. Potpuno bezumno otrči u kuhinju, izvuče nož iz ladice i ostane tako stajati neko vrijeme, plačući, čekajući.

Otkucaji srca i crne oči dolaze. Čuje njuškanje oko vrata u kuhinji. Zatim se njuškanje udaljava.

Kristina čvrsto stišće nož, držeći dah u grlu. Kad je zvuk mašne zamro, djevojčica odahne i polako krene prema hodniku, ali ukoči ju nov zvuk. Grebanje po vratima. Kristina htjede pozvati majku, ali pregrize jezik. Što ako pas napadne nju, a ona nema nož?

Grebanje se pojača i Kristina se približi vratima. Zašto grebe? Vrata njene sobe su

otvorena. Kupaonica? Ne. Mamina i tatina soba?

Nije valjda mama ostavila bracu ondje? Uspaničena, Kristina izađe na hodnik i ugleda psa propetog na stražnje noge, kako pokušava otvoriti vrata. Igračka okrene glavu i dva oka poput baterijskih svjetiljki zasjaje prema djevojčici.

- *Neee!* - vrisne Kristina i skoči na psa, svom snagom ubadajući nožem po njegovu krznu. U njegovim sada opet crnim očima, odražavalo se od gnjeva izobličeno lice djevojčice, iskešenih zubi, krvavih očiju, koja zamahuje oštricom i zamahuje i bode, dok umjetno krzno leti na sve strane...

- Kristina!

Majčin glas. Djevojčica ju pogleda.

- Šta to radiš? - Majka se približi i uzme joj nož iz ruke.

- Mama htjeo je ući kod brace i pojesti ga - zabrza djevojčica - ja sam uzela nož i ubola ga jako...

- Tko je ušao kod brace?

- Pa, on! - Kristina podigne plišanu igračku, koju je do tada držala pod rukom.

- Jesi ti normalna?! - drekne majka i podigne nož. - Isuse Bože, htjela si brata...

- Nisam ja! Ja sam ga branila od *njega!*

- To je prokleta igračka! Odlazi u sobu! I ako te još jednom vidim s nožem u ruci, dobit ćeš batina ko nikad u životu! Sveti Bože, odem van po rublje...

Kristina još jednom pokuša objasniti, ali majka je već nestala u kuhinji.

- *Mrzim te!*

Plišana igračka leži postrance na podu, odbačena, a bijes izjeda Kristinine uplakane oči.

- Ja nisam htjela ništa braci, ja sam ga spašavala od tebe! - prokikće i okrene psu leđa. - Sad me mama više ne voli... Voljela bih da te nema tu!

Plač ju potpuno svlada, dok je iza nje dopirala duboka jeka - ... *da te nema tu... nema tu... nema tu-tum... tu-tum tu-tum...tu-tum tu-tum...*

Suze su joj se osušile na jastuku, kad ju iz sna prene cvilež. Poslijepodne je već predalo vlast predvečerju i soba je bila u polutami. Kristina se okrene. Plišani pas je bio raščerupan, razderan, a iz rana koje je napravila oštrica u Kristininoj ruci, lila je krv. Životinjin trbuh se nadimao, kao da nešto pokušava izaći iz njega, i začuje se zvuk paranja - platno se poput petarde raspukne. Prije nego je Kristina stigla vrisnuti, ono što se iskobeljalo iz njega sune prema djevojčici i uvuče joj se u grlo. Pokuša izvući uljeza, ali joj nedostatak zraka oduzme svijest.

- Kristina, šta to radiš?! *Kristinaaa!*

Ona zbunjeno pogleda majku. Trčala je prema njoj, sva zajapurena u licu, razrogačenih očiju. Djevojčica se okrene i ugleda razderanoga psa kako drži u čeljustima ruku njenoga brata i vuče ga po podu, prema djevojčičinoj sobi. Beba je plakala, mašući nogama, a Kristini je u ruci ponovno ležao nož.

Majka dotrči do nje, grubo odgurne djevojčicu i uzme bebu u naručje. - Šta te

spopalo? - vikala je plačući istovremeno. - Ne možeš nožem... to ti je *brat!*

- Mama, nisam ja! *On* je! - pokaže na krivca. Igračka je stajala na podu, nevino gledajući crnim kuglicama. - *On* je, mama!

- Koji *on*, kvragu?! Zašto stalno govoriš *on*?!

- Pa *pas!* - zaplače djevojčica. - *On* hoće ubiti bracu zato što sam mu ja rekla da ga ne volim...

- Ma koji pas, Kristina?! To je *lutka*, zar si poludjela? Kupila sam ti *lutku!* - Nekoliko trenutaka je u nevjerici buljila u kći, zatim ode pregledati sina.

Kristina se polako okrene. Na podu je ležala plastična lutka s dugom smeđom kosom i velikim plavim očima koje su je netremice gledale.

Djevojčica je pokupi i ode u sobu. Stavi ju na krevet pored sebe, pogleda uprtog u nož koji joj je ostao u ruci.

- Nisam ja luda. Znam da zapravo *ti* postojiš, a ne lutka...

Poderani pas na krevetu gledao ju je crnim kuglicama.

- I *ti* si htjeo ubit bracu, a ne ja, znaš.

Pogleda ga. - A možda je ono što živi u tebi ulazilo u mene svaki put kad si htjeo napasti, pa je izgledalo kao da ja...

Ona pogleda oštricu. - Tebe ne mogu ubit, znaš. Već sam probala. A ako hoću da više ne napadaš bracu, onda jedino...

Odsjaj djevojčice u crnome oku podigne ruku i oštrica noža bljesne. Plišani pas nijemo je gledao.

Ivana Delač

ZMIJA I JA

Oči u oči, Zmija i ja.

Zurim kao začarana. Oči su joj zlatno žute, zjenica crnih poput ponora oblačnog noćnog neba, a pogled usmjeren duboko u dno mojih očiju. Glava joj miruje, uzdignuta nad tijelom omotanim oko grane drveta guste krošnje preda mnom. Rep joj slobodno visi s grane, šiljat i nepomičan, kao zamrznut u vremenu. Ne želi se pomaknuti, sigurna sam, ne želi me uplašiti - ne želi, jer zna, jer čita iz mog pogleda, prodire u moju najdublju nutrinu.

Zmija vidi sve, zna moje strahove, zna da Njen rod mrzim od ranih dana svog postojanja, da mi srce, kad god ugledam nekoga od njih, počne udarati bjesomučnim ritmom koji mi krv tjera žilama poput tisuće ustrašenih afričkih bubnjeva.

No, moje srce odjednom miruje, kao i Njen pogled, leden i stabilan. Moje srce miruje, prvi put u cijelom mom postojanju. Miruje, ne boji se, tek je malo znatiželjno.

Ona me poziva, čujem to duboko u umu. Podižem ruku, činim ono što sam bila uvjerena da nikad neću - dotičem Zmiju. Koža joj je hladna, glatka, suha. Zapanjena sam - uvijek sam vjerovala da je zmijska koža sluzava i ljigava. Prsti mi klize šarama na Njenoj koži, milujem je, prisjećam se djetinjih noćnih mora o zmijama koje se omataju oko mene dok vrištim, gubim se u ništavilu - i pitam se, zašto sam vjerovala lažnim sjećanjima.

Predivna je, ova Zmija. Prvi put u životu u sebi mogu naći poštovanja prema biću u čijim se očima zrcali hladna, staložena inteligencija. Gotovo da mogu osjetiti mudrost kako se iz tih očiju prelijeva u moj um, prelazeći mostom čvrsto satkanim od naših pogleda. I osjećam se budalasto, kajem se zbog svoje gluposti, ismijavam svoje strahove.

Učim. A spoznaje se rađaju jedna za drugom.

Sve što sam oduvijek trebala napraviti bilo je upravo ovo, susret oči u oči, dodir neprijatelja, rujanje strahu u lice. Ovo je moja sudbina, osjećam jednako jasno kao što osjećam toplinu sunca na svojoj koži svakog jutra kad se probudim; moja sudbina je ova Zmija što se tek pod mojim prstima počinje migoljiti, snažnih mišića koji poput valova podižu i spuštaju njenu ljuskavu, divnu kožu. Sanjam budna o toj zastrašujuće predivnoj zvijeri koja je tako lako otjerala moje strahove u mišju rupu.

I sad, kad je moj strah poražen, a ja ispunjena divljenjem prema Zmiji, ona paluca jezikom. A ja ne uzmičem, već opčinjeno zurim u njen rašljasti, tanki jezik dok u zraku ispisuje neka tajna pisma koja samo Ona zna čitati. Sasvim nova, neočekivana spoznaja raste u meni, a lagano škakljanje na lopatici, kakvog bih se prije bojala, ispunjava me tihim oduševljenjem. Znam da nešto Zmijino ulazi pod moju kožu, iako ne znam kako; škakljanje tinja, pretvara se u tihi grebež, migoljenje, a mene preplavljaju valovi ljubavi i odanosti dok se stapam sa glatkim, hladnim savršenstvom.

Hladan je i gladak taj biljeg ispod moje kože, biljeg svih spoznaja upravo rođenih, biljeg moje vječne odanosti i poraza svih strahova, biljeg našeg saveza i jedinstva.

Mičem ruku s Nje, pomirena sa strahom i sa svim zmijama ovog svijeta, a Zmija tiho sikne i otpuže dublje u krošnju. Promatram Njen odlazak, i dalje zapanjena

ljepotom koju sam upravo spoznala, a onda mi pogled zapije za dar koji mi je ostavila, u znak zahvalnosti nad prestankom suludog lova i izbjegavanja, nad završetkom ere straha.

Posežem i otkidam jabuku koja sjaji žutim sjajem zmijskih očiju.

Deset godina bez straha - možda točno u dan, jer ne sjećam se više koji je bio datum vođene fantazije kod psihijatra koja me zauvijek oslobodila moje najveće fobije. I žao mi je što ne zapamtih datum, jer velik je to bio dan, velika sloboda koju sam zarobila simboličnim mirenjem sa zmijama.

No, čak i meni, oslobođenoj straha, čudan grč steže grlo dok stojim na ulazu u vrtić u kojem radim, i sjene stare fobije nadvijaju se nada mnom pred prizorom dvorišta prekrivenog zmijama. Male, velike, sive i smeđe i šarene, sklupčane ili rastegnute na tmurnoj svjetlosti jesenskog dana, posvuda su. Tihi siktaji ispunjavaju zrak, tjerajući trnce mojom kralježnicom.

Nisam sigurna kako uopće stigoh tamo, trebam li raditi ili je nedjelja, jesu li i ulice moga grada bile samotne i prazne poput ovog dvorišta. Ni ne usuđujem se pitati otkud toliko zmija usred Zagreba, je li to nečija okrutna šala, je li cirkus u gradu ili je Zoološki vrt nekim čudom izmješten u dvorište malog vrtića. Ne pitam se, jer na koncu nije bitno znati razlog ovoj čudnovatoj invaziji - bit je u onome što

naučih davno od psihijatra; da su zmije životinje kao i sve druge, da su živa bića unatoč mojoj odbojnosti spram njih, i najvažnije, da mi neće ništa ako ih ne izazivam.

Te utješne misli umiruju glasno lupanje mog srca i koračam polako natrag, jer najbliže zmije polako puze tek nekoliko metara od mene, s namjerom da se udaljim, probudim, zovem nekoga tko će znati što učiniti.

No, prije no što dospijem pobjeći, oko mi zapinje za bljesak zlata u dnu dvorišta, za odsjaj zrake sunca što se jedva probila kroz sive oblake na raskuštranom gnijezdu meke kose, i srce mi umalo staje. Jer tamo, kod najudaljenije ograde, stoji djevojčica čupave plave kose, okružena zmijama što polako plaze oko nje, sikćući sveudilj. Niti sto metara nas ne dijeli, a opet, u moru zmija kao da su kilometri među nama. Strah joj se cakli u krupnim modrim očima dok stoji nepomično poput kipa, ustrašena nasmrt, moleći me bezglasno za pomoć.

Duboko udahnem, ponavljajući sama sebi da sam sa zmijama izmirena, i koraknem natrag u dvorište dok mi srce opet bježi iz grudiju. Na lopatici me nešto žari; to se moja podsvijest zasigurno sjeća izmašanog susreta sa zmijom čiji me biljeg oslobodio straha, i ohrabrena time, stupam polako, oprezno pazeći da mi noga ne zapne ni za jedno duguljasto tijelo na tlu. One sikću, pokazuju zube i rašljaste jezike, tresu vršcima repova, njihove boje se prelijevaju

oko mojih nogu - ali odmiču se brže no što ja koračam i duboko u sebi znam da mi ne žele nauditi. Sulude misli to izaziva u mom umu, ta čudna povezanost sa životinjama koje nekad opsjedahu moje noćne more - no ignoriram ludu nevjerojatnost svega ovoga, jer jedini mi je cilj izvući plavokosu djevojčicu iz ove noćne more koja će je zasigurno još mnogo puta buditi u vrisku, kao što su i mene moje budile.

Veza koju osjećam sa zmijama sve je jača i sve ju je teže ignorirati, i dok me propuštaju do sredine dvorišta, njihovo siktanje, umirujuće i zastrašujuće, otupljuje mi osjetila, zamagljuje mi razum. Sve oko mene postupno nestaje, sve osim ustrašenih plavih dječjih očiju, hipnotizirajućih siktaja i žarenja u mojoj koži koje se s lopatice širi cijelim tijelom. Riječi iskrsavaju - psihosomatika, konverzija, autonomni živčani sustav... no, suludi porivi ih potiskuju. Odjednom su šare ispod mojih nogu prelijepe, siktanje se pretvara u glazbu, žute oči obećavaju, a otrovni zubi nude zaborav.

Na samoj sredini dvorišta, zmije ispred mene ne puštaju me dalje, dižu glave i odjednom prijete, a pogled unatrag otkriva istu promjenu u ponašanju. Ne žele da prođem dalje, prolazi mi kroz glavu, žele me ovdje, na malom dijelu čistog tla, opkoljenu i bez izlaza. Čekam poznatu navalu paničnog straha, no ona izostaje. Možda me jedna već ugrizla, a da nisam primijetila, pomišljam, možda sam zato tako otupjela i

ne osjećam kako treba - no, i ta misao budi tek sjenku nekadašnjih strahova.

Prije no što stižem razmisliti o novoj taktici, prelijepa glava kobre uzdiže se pred mnom, i dok očarano zurim u njene zlatne oči, shvaćam da joj ime savršeno pristaje - ovo je njihova kraljica.

I kraljica mi se obraća. Ne izgovara riječi, ali sa mnom razgovara, kao što je ona davna zmija u još davnijoj fantaziji dijelila sebe sa mnom; i kao tada, ni sad mi nije nimalo neobično komunicirati sa životinjom. Ali ovo nije fantazija niti san, vrištim bezglasno, ovo je stvarnost... A ona me tješi, umiruje, šapuće mi o jedinstvu, o pripadanju, o biljegu kojim me njena vrsta označila. Šapuće mi, ljulja polako glavom, a ja se utapam u strahu, u sreći, u čudu.

Njezine oči i fluidne misli koje teku među nama umrtvljuju zadnje sjene bojazni u meni, tjeraju me da zaboravim na dijete koje me čeka, a siktava pjesma ostalih me uspavljuje dok se približavaju, natiskuju oko mojih nogu, gnijezdeći se oko mene prisno. Sklapam oči, prepuštajući se, stapajući se s njima, postajući jedna od njih.

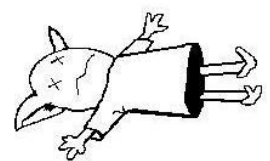
A tada, glasan vrisak prekida čaroliju, i trzam glavom kao budeći se. Malo dalje, djevojčica vrišti divlje, panični strah napokon oslobođen iz njenog grla, a ja postajem bolno svjesna stranih tijela koja

pužu uz moje noge, ovijaju se oko mene sa svih strana, zarobljavajući mi i ruke, grleći mi struk. Nešto nalik smijehu dopire iz kobrinog uma, a svi strahovi, stari i novi, ponovo rođeni strovaljuju se u meni, bude se i vrište, lome mi nutrinu svojom silinom. Vrisak se prolama i iz mog grla, stapajući se s dječjim, a zmije se isprepliću sa mnom u smrtnom plesu, puzeći mi preko prsa i vrata, stihija koja će me za tren oka utopiti. Desetci ugriza probijaju mi kožu, otrov mi kola venama, i spoznaja da ću umrijeti zbog svoje naivnosti, zbog vjerovanja svojim smrtnim neprijateljima, bolno plače u meni.

I prije no što utonem u tamu, pogled mi se susreće s modrim strahom u velikim očima djevojčice, toliko nalik mojima. Sjećanje na davne noćne more, zastrašujuće slične ovoj, iskrsava mi pred očima, i nestajem uz šokantnu spoznaju da sam sama sebi, zapravo, najgora mora.

Budim se na stablu, udobno omotana oko grane. Plazim rašljasti jezik, kušam strah u zraku, i promatram djevojku krupnih modrih očiju koja mi oprezno prilazi, u želji da se zauvijek riješi svojih strahova.

Na grani malo niže, jabuka sjaji zlatnim sjajem zmijskih očiju.

Posebna napomena br. 2: posljednje dvije priče u ovome nizu kojeg ste upravo pročitali zapravo NISU bile ispričane na Pričiginu. Bile jesu pripremljene i planirane, i Danijel Bogdanović je, kad je na njega došao red, počeo pričati svoju, no već kod treće rečenice prekinula ga je Ivana Delač, i početno prepucavanje se zatim razvilo u malo organiziraniji dijalog. Ono što je na Pričiginu umjesto pričanja Danijelove i Ivanine priče izvedeno kao spontani performans tek je nekoliko dana kasnije zapisano kao priča, ova koja slijedi. No, prije nego što joj se prepustite, moram napomenuti da rečeni performans ipak nije bio spontan: bio je planiran, dogovoren, jer je oboje autora zapelo da umjesto svojih pripremljenih priča, zajedno ispričaju sasvim novu priču koju su smišljali tijekom petosatne vožnje busom, a nju je nadahnuo stvarni njihov doživljaj na zagrebačkom autobusnom kolodvoru, neposredno pred polazak za Split. Tamo ih je, naime, proklela Ciganka o čiju su se prošnju oglušili.

Danijel Bogdanović & Ivana Delač

CIGANKA

ON: Ne, ovo *nije* priča, ovo *nije* izmišljeno! Ovo nam se zaista, zaista dogodilo, morate nam vjerovati!

ONA: Zajedno smo putovali ovamo, našli se na autobusnom kolodvoru u Zagrebu... Uzbudeni kao i svaki put kad putujemo zajedno na neko događanje poput *Pričigina*, jer nam uvijek bude zabavno putem. Ono, zezamo se, smišljamo priče, svašta nešto... Dok smo čekali u redu za kupiti karte, pojavila se ta Ciganka, jedna od onih koje po kolodvorima prose ili prodaju kalendare i slične gluposti, znate sigurno... Došla je s kalendarima i slikom nekog djeteta, dečkića plave kose i plavih očiju, i tražila nas da kupimo kalendare, damo joj

novaca, jer je taj mali, njen sin, jel', kao bolestan...

ON: Je, baš je to *njen* klinac, mali je izgledao kao arijevac. A kad sam bio na tom kolodvoru prije godinu dana, ista ta Ciganka se pojavila s istom tom slikom i isto je govorila kako je mali bolestan i treba joj love za lijekove. Tada sam ju pitao je l' mali to možda pati od vitiliga? Ono, nije me skužila i nastavila je sa prosjačenjem, pa sam pitao je l' se mali možda zove Björn. Nije me ni tu skužila, pa sam...

ONA: Ma dobro, nije to sad bitno. Mi smo joj odbili dati novce, *to* je bitno za ispričati. I reagirala je kao svaka druga takva Ciganka, mislim ja sam već navikla kad putujem da me ispsuju jer neću kupiti te

glupe kalendare, ali ova je bila... Pa, malo neugodnija. Proklela nas je, rekla da ćemo umrijeti...

ON: A mene je ta Ciganka prije godinu dana isto proklela! Čitao sam neku knjigu u čekaonici i ona me tražila lov, ja rekao da nemam, pa mi je, kao slučajno, rukom zapela za knjigu dok je prolazila i rekla mi da ću poginuti.

ONA: Dakle, proklela nas je i otišla, a mi smo se zacerekali, kao, baš nas zanima kako ćemo to umrijeti. Mislim, *nitko normalan* ne vjeruje u te gluposti, ne? To nam je bila dežurna fora i kad smo već sjeli u bus, dok smo čekali da krene... Kao, eksplodirat će benzinska pumpa na kojoj imamo dvadesetminutnu pauzu, ili će se jato velikih bijelih psina... jel se uopće kaže *jato* za njih ili? No, da će se velike bijele psine pojaviti u Splitu taman kad naš vozač izgubi kontrolu nad busom i strovalimo se ravno u njihove razjapljene ralje...

ON: Ili ono - past će na bus neka od onih vjetrenjača što su razbacane po brdima i samljet nas u čvarke. Ili će neki manijak skočiti u busu i sve nas s mačetom poklati. Svakakvih smo ideja imali. Ljudi što su sjedili blizu su nas počeli čudno gledati. Sjećaš se one žene što je počela ljubiti čelo svom klicu jer se rasplakao, kad je čuo naše priče?

ONA: Joj, da, jadan mali... Pa ruku na srce, te naše priče jesu zvučale pomalo zastrašujuće, možda čak i bolesno... Ipak smo mi pisci horora. Žena se stvarno

uzrujala, tražila nas da prestanemo pričati takve priče jer, eto, uznemiruju njenog sineka. Pa smo se malo stišali, ono, iz pristojnosti...

ON: Ali, samo malo. *Volume* negdje na devet. I tako smo se zajebavali sve dok nismo naišli na radove na cesti. Pojavili su se oni narančasti tuljci i odveli bus u suprotnu traku. A najbolje od svega - nismo uopće vidjeli da se nešto radi u našoj traci. Cesta je bila normalna, ništa nije bilo preorano i potrgano, asfalt čitav, nigdje nikakvih strojeva niti ljudi... Kao da se netko išao igrati s vozilima. Ono, ajmo razbacati tuljke, da vidimo hoće li vozači popušiti priču. Malo ih provozati po cesti.

ONA: Ali nikome u busu to nije bilo čudno, to što smo prešli u suprotnu traku iako na vidiku nije bilo nikakvih radova. Ljudi su stvarno ovce, voze se k'o koferi i uopće ne gledaju kamo idu... Mislim, bus je mogao, ne znam, poletjeti na Mjesec i nitko to valjda ne bi ni primijetio.

ON: Samo je onaj klinjo stalno plakao. Onaj što se uplašio naših priča. Ali, sad je govorio da se ne želi voziti u busu, da idemo na krivo mjesto ili nešto tako... Ustvari, da mjesto na koje idemo nije dobro. Da, baš tako - to mjesto nije dobro.

ONA: A nama je to skretanje i to cendranje malog samo dalo inspiracije za nove ideje o Cigankinom prokletstvu, pa smo nastavili bacati fore kako nas je to sigurno Ciganka otela...

ON: Kako je vozač autobusa zapravo *ona!*

ONA: ... kako ćemo sad sigurno završiti u nekoj šumetini i vozikati se do mraka, a onda će bus ostati bez goriva i okružiti će nas, ne znam, vukodlaci ili tako nešto... Cerekali smo se kao blesavi, posebno kad smo ušli u tunel, mrak nam je baš dao štofa za nastavak pričanja, a to je, naravno, klincu samo dalo razloga da nastavi cendrati. Još mi je bilo malo čudno što je na ulazu tunela pisalo da je dugačak ravno 500 metara, mislim ono, kad ste vidjeli da tunel ima baš tako, kako da kažem, okruglu brojku na ulazu... Al ono, uz svu ovu našu zajebanciju, nisam obraćala pažnju na tunel... sve dok mi se nije učinilo da su svjetla u tunelu nekako rjeđa nego kad smo tek ušli u njega.

ON: I nikako da izađemo iz njega! Mislim, 500 metara nije tako puno. Koliko - minuta-dvije vožnje? Već smo davno trebali izaći, ali tunelu nikad kraja! I onda baklje...

ONA: Da, čudno dugo je trajala ta vožnja kroz tunel... A svjetla su se prorijedila, i onda smo odjednom skužili da to više nisu svjetla nego baklje, i da su zidovi tunela kameni, kao da je netko tek probio prolaz kroz planinu...

ON: Al, one prave baklje - *drvene!* Kao u starim filmovima. E, tu nam je postalo čudno. I ljudi su počeli mrmljati...

ONA: Jedan čovjek je pitao da li smo skrenuli krivo i završili u nekom tunelu koji se tek radi, ali mu vozač nije odgovorio.

Onaj klinac je počeo plakati, ono baš *plakati*, ridati, majka ga je smirivala, govorila da to nije ništa... Jedan čiča se zapiljio kroz prozor, dizao i spuštao naočale s nosa kao da će mu to pomoći da shvati zašto su se svjetla pretvorila u baklje...

ON: I onda odjednom, nestale su i baklje i našli smo se u potpunoj tami. Samo su farovi busa svijetlili. Ali, više nisu osvjetljavali asfalt. Nije više bilo ceste. Počeli smo se tresti, drndati po kamenju, kao da smo na nekom poljskom putu. Netko je počeo vikati na vozača kamo to vozi, ali on se uopće nije obazirao. Onda je netko drugi počeo vikati na tu osobu, pa su se posvađali, počeli se naguravati, pa su se drugi umiješali... Ono, bilo je grozno. A u busu svijetle samo ona zelena tupa svjetla, tako da jedva vidiš prst pred nosom. I dok je bila ta strka u autobusu - a vozač se uopće nije obazirao na nju! - ti si me povukla do prozora, sjećaš se?

ONA: Da, jer sam i ja, kao i onaj čiča, piljila kroz prozor, i učinilo mi se da opet vidim stijene, ali dalje od busa, kao da se tunel proširio... I visoke su bile te stijene, nisi im mogao vidjeti kraj... Pa smo gledali oboje, sjećaš se, i još smo komentirali da izgleda kao da smo u nekoj ogromnoj pećini.

ON: Bus se najednom podigao, kao da mu je netko jako težak sjeo na zadnji kraj i shvatili smo da se penje. Ljudi su počeli preplašeno vikati. Netko je opsovao i viknuo - *Ovo je kamenolom!* Svi su odjednom

utihnuli i pogledali kroz prozore. I stvarno. Pred nama su se uzdizale te... stijene i putevi. Serpentine koje su vijugale sve više i više. Nismo mogli vidjeti vrh kamenoloma zbog mraka, ali bio je visoko. Čovječe, prokleta visoko! I onda... ona žena je vrisnula... Viknula je - *Tomislav! Tomislav, gdje si?! A vani...*

ONA: Netko je počeo vikati da vani neka žena zakopava nekoga u zemlju... Ne znam, bio je muški glas, netko od putnika... Užasno, slušati takvu viku u onom zelenom bljedom osvjetljenju u busu... Jedna žena je vrisnula da je taj netko kojeg zakapaju Tomislav, da ga više nema pored nje... Užas, ta vriska u autobusu, još uvijek mi para uši, kad se samo sjetim... Nastavili smo se penjati, a onda smo i mi vidjeli, sjećaš se, da vani neka žena zakopava nekoga, a onaj čovjek koji je sjedio dijagonalno od nas se zaderao da je žena koja je sjedila pored njega nestala...

ON: Svi su odjednom utihnuli, jer je i žena koja je maloprije zvala svoje dijete rekla da je i ono tako nestalo. Jednostavno, u treptaj oka, kao da ga nikada nije bilo u autobusu. Sjećam se da je netko tiho rekao - *Možda su tu negdje u busu...* - ali, nitko se nije obazirao na njega. Onda se opet neki čovjek proderao da mu je nestao brat, a netko drugi da opet prolazimo pored žene koja zakopava čovjeka. Taj čovjek što je izgubio brata je skočio do prozora i vrisnuo - *To je on! To mi je brat! Ona mi zakopava brata!* I nastala je vriska.

ONA: Zurila sam kroz prozor skoro cijelo to vrijeme, da vidim tko to zakopava ljude uz cestu... Bio je mrak, pa nisam dobro vidjela, ali nekako mi se činilo da je to uvijek ista žena koja ih zakopava, iako se autobus kretao... Nemoguće je da se osoba kreće brže od busa, zar ne?... Sjećaš se, to smo i komentirali, onako uplašeni...

ON: Da, bus se kretao sporo, ali netko bi je morao vidjeti kad zaobilazi bus dok nas pretječe.

ONA: I oboje smo zurili kroz prozor, sjećaš se, sasvim si se nagnuo preko mene, da vidimo što se to pobogu događa vani, kad će se ta žena koja zakapa ljude opet pojaviti... Panika u autobusu je bila sve gora, ljudi su vrištali, hysterizirali, a kad smo sljedeći put vidjeli ženu koja zakapa nekoga iz autobusa uz cestu, oboje smo vrisnuli u isti glas - jer smo shvatili da je ta žena zapravo ona Ciganka koja nas je proklela na kolodvoru.

ON: Više nitko nije sjedio na svome mjestu. U busu je bila strka i zbrka, svi su se negdje pokušavali progurati. Netko se derao na vozača da okrene bus, da se moramo vratiti i usred rečenice je zašutio, kao da ju je netko odrezao. Shvatili smo da je nestao, iščeznuo iz vozila kad smo mu ugledali glavu uz cestu, kako nestaje pod Cigankinom lopatom. Svako malo, ponovno smo prolazili pored nje i svaki put bi netko nestao u busu. Panika je sada bila zastrašujuća. Ljudi su trčali, pokušavali otvoriti vrata, razbiti prozore, nekako

pobjeći, ali sve što su uspijevali, bilo je gaziti jedni po drugima i divljački se napadati. Djeca su plakala, netko se derao da mu gaze po sinu... Užas. Srećom, nas dvoje smo sjedili odozad, pa smo ostali neozlijeđeni...

ONA: Bus se i dalje penjao, vozio uzbrdo, a u njemu je bilo sve manje ljudi, jer je sve više putnika završavalo vani, u kamenolomu, koji se sve više pretvarao u groblje... Užas, čisti užas... Svakih stotinjak ili koliko već metara, netko iz autobusa bi nestao, a njegova glava bi se pojavila uz cestu, mrtva, iskolačenih očiju, uz Ciganku s lopatom koja ih je zakapala, gledajući i dalje prema autobusu, kao da nam svojim pogledom svima najavljuje istu sudbinu...

ON: I vozač je nestao! U jednom trenutku sam vidio kako je sjedalo za volanom prazno, a volan se sam polagano okreće. I... i najgore od svega - ne znam zašto, ali ta mi se slika urezala u pamćenje... vidio sam kako se mjenjač sam pomiče u nižu brzinu...

ONA: Naposljetku smo ostali samo nas dvoje, sami u cijelom autobusu... Obamrli od straha, pitali smo se što nas čeka, zašto smo ostali samo mi. Ne možete ni zamisliti kako je to užasno, čekati da nestaneš i pojaviš se mrtav pod lopatom, u raki, a nema više nikog osim tebe... Stisnuli smo se jedno uz drugo, i nije nam već odavno bilo ni do šale ni do zezancije na račun Cigankine kletve. A kad je autobus

najednom stao i vrata se otvorila, pogledali smo se, pitajući se da li da izađemo ili ne, uplašeni, jer tko zna što nas čeka van autobusa... No, nismo baš imali izbora pa smo izašli - a kad ono, autobus stoji na vrhu ponora koji izgleda kao kamenolom, koliko smo dospjeli vidjeti, dolje pod nama vijugava traka ceste, a ispred autobusa - stoji ista ona Ciganka koja nas je proklela na kolodvoru, ista ona koja je zakapala ljude iz autobusa uz cestu... A pored nje - dvije iskopane rupe, rake koje kao da samo čekaju na nas...

ON: Gledala nas je ozbiljno, tim svojim crnim očima. I imala je sliku onog djeteta. Izgledalo je kao da nam se i to dijete zlobno smiješi. *Zato što niste htjeli dati novac za moje liječenje... Eto zašto...* Kao da je to govorio njegov osmijeh. A ona, Ciganka...

ONA: Kaže ona, *Došli ste na kraj puta*. Kad sam joj čula glas, kao da me to malo ohrabrilo, iako mi je srce lupalo negdje duboko u peti, pa sam je pitala što se kvragu događa, zašto je to sve napravila, ubila ljude iz autobusa... A ona je rekla da je njen sin umro zbog nas i ljudi sličnih nama, zbog svih nas koji nismo htjeli dati novce za njegovo liječenje.

ON: Kako smo mogli znati da je govorila istinu kad je tražila novac za to dijete? Tko uopće vjeruje njima?

ONA: Pa je rekla - *Vi izmišljate priče*. I tu je stala, kao da će nam naša reakcija na to na neki način zapečatiti budućnost.

ON: Zapravo i je. Samo što smo tada bili toliko prestrašeni, da to nismo mogli shvatiti. Mislim, cijela ta apsurdna situacija - mi na vrhu neke planine, a pred nama ta mala crna žena s lopatom i slikom plavookog djeteta.... s dvije rupe što zjape sa svake njene strane... nekako sam znao za čega... zapravo, za *koga* su te rupe iskopane. I to me još više užasnulo. Nisam znao kako je mogla znati da smo pisci - možda me se sjeća kako sam čitao knjigu prošle godine, pa je nekako zaključila... nemam pojma, ali to je bilo najmanje bitno tada. Razmišljao sam - *A da skočim na nju? Gurnem ju dolje, u ponor? Sigurno nije jača od mene...* - Ali, znao sam da time ne bih ništa postigao. *Ta žena nas je odvukla u neki podzemni kamenolom! Ta žena je zakapala ljude, otimajući ih iz kretajućeg autobusa!* Ne, sila tu neće ništa pomoći. Pa sam je pitao što hoće od nas? Ako *nas* krivi za smrt svoga sina, zašto je onda ubila sve te ljude u busu, a nas nije?

ONA: Ja sam nešto piskarala u bilježnicu na autobusnom dok sam čekala da on dođe. Vjerojatno me tada vidjela, pa je zbrojila dva i dva...

ON: Stvarno misliš da je odgovor tako... jednostavan? Nakon svega što smo vidjeli?

ONA: Ne mislim, ali *želim* to misliti. Jer, ako ta žena doista ima natprirodne moći, onda je sve što smo vidjeli istina. Onda je ono... što nam je učinila... istina. Njena kletva. A tu spoznaju... ne mogu podnijeti.

ON: Da... kletva. Kad sam je pitao što želi od nas...

ONA: Nasmijala se tako glasno da joj je glas odzvanjao kamenolomom kao da se s njom smije još dvadeset ljudi. Naježila sam se, pogotovo kad sam joj vidjela zube - zapravo, izgledala je kao da ih nema, jer su bili toliko crni, kao da je samo razjapila usta, ali znala sam da su unutra. Znala sam da ako bi me ugrizla... Ježim se od same pomisli... Kad su odjeci njenoga smijeha zamrli, rekla nam je da su svi ti ljudi u busu bili samo lutke. Da...

ON: Ne, nije rekla *lutke*. Drukčije ih je nazvala, sjećaš se?

ONA: Da... rekla je... Rekla je da su to samo *igračke*. Igračke nas dvoje, a mi smo ih otjerali u smrt. Nas dvoje, ne ona. Mi smo se igrali njihovim životima, mi smo ih ubili, kad smo se zezali kakva bi nas kletva mogla sustići. Jer u svim pričama koje smo smislili, sva zla koja su se dešavala zbog kletve uvijek su se ticala cijeloga busa, svih putnika, a ne samo nas dvoje. Uvijek su svi poginuli, iako Ciganka nije proklela njih, nego nas. Pa se to i dogodilo. Igrali smo se njihovim životima, kao što se neprestano igramo životima ljudi o kojima pišemo u tim svojim pričama. Smrt svih tih ljudi nije bila Cigankino djelo, nego djelo nas dvoje! Ona je samo zakopavala tijela koja smo mi već prije toga bili ubili svojim maštanjem.

ON: Rekla nam je da smo licemjeri, da mislimo samo na sebe. *Nije bilo dovoljno što je zbog vas umro moj sin!* - rekla je. -

Nego ste još poubijali i sve ljude u busu! Ja sam viknuo da to nije istina, da je to bila samo zajebancija, a ona je onda rekla - *Da, vama je čitav život zajebancija. I ne samo život, nego i smrt. E, pa, zajebavajmo se onda!* I tada je izrekla svoju kletvu...

ONA: Rekla je da tamo kamo idemo, moramo ispričati priču. Ako želimo preživjeti, ako ne želimo i sami sebe ubiti vlastitom maštom, završiti u rakama između kojih ona stoji... moramo ispričati priču. Ali, ovoga puta, priča mora biti istinita, mora biti ispovijed. Naša ispovijed o ovome putovanju, ispovijed o ubojstvima koja smo počinili svojom maštom, ispovijed o tome tko je zapravo zao, čija je kletva ona prava...

ON: I ono najgore od svega... Ako želimo preživjeti njezinu kletvu...

ONA: Vi... morate nam povjerovati! Jer ovo *nije* priča, ovo *nije* izmišljeno! Ovo nam se zaista, *zaista* dogodilo, morate nam vjerovati! Znam da zvuči nevjerojatno, i sama nisam bila sigurna jesam li to možda sve sanjala - možda smo oboje imali nekakvu kolektivnu halucinaciju... Jer nakon što nam je Ciganka izgovorila kletvu, nestalo je i nje i kamenoloma i tame, kao da je netko pucnuo prstima.

ON: Ja sam se uhvatio kako izlazim iz kupaonice u hotelu u Splitu, kao da sam naglo izašao iz nekog transa. Imao sam sva sjećanja na događaje u kamenolomu, ali nemam pojma kako sam završio u hotelskoj

sobi. Samo znam da sam bio u kamenolomu, a onda u sljedećoj sekundi zatvaram vrata kupaonice za sobom i... srce mi je počelo naglo udarati. Pogledao sam se u ogledalo - samo znoj na čelu, nikakvih rana ili prljavštine ili ne znam čega što bi dokazivalo da sve ono nije bio neki san ili priviđenje. Ciganka je sjedila na mome krevetu sa slikom onog plavookog djeteta u ruci.

ONA: Ja sam nakon kamenoloma došla k svijesti u trenutku dok čučim nad otvorenom torbom u hotelskoj sobi i vadim košulju. Isto mi je prvi nagon bio pogledati se u zrcalu i isto kao i on - vidjela sam je u odrazu, kako sjedi na krevetu sa slikom svoga sina u ruci... Nije me gledala, samo je ostavila sliku na krevetu, ustala i nestala iz okvira zrcala. Okrenula sam se...

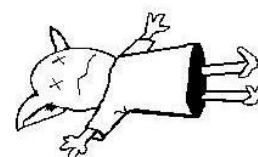
ON: ... i slika je doista bila ondje, na krevetu. Plavokosi i plavooki dječak što se smiješi. Kao da govori - *Pričaj mi priču... pričaj mi istinitu priču...*

ONA: Nakon par minuta, našli smo se u predvorju, bez riječi smo si pokazali slike koje nam je Ciganka ostavila i odlučili smo... pokušati spasiti vlastite živote.

ON: I... ovaj...

ONA: Molim vas... molim vas...

ONA i ON: *Vjerujete li nam?*

DAJ, BABO, GLAVU!

ili kako je propao *fantasy* u Jugoslavena

Piše:
Aleksandar Žiljak

Kratki kurs historije

Kao što znamo¹, Drugi svjetski rat u Jugoslaviji završava pobjedom Titovih partizana i uspostavom u tom trenutku prilično rigidnog komunističkog sustava. Kako su komunisti, sasvim ispravno, film od samih početaka prihvatili kao bitno sredstvo agitpropa, ne treba čuditi što se u razrušenoj Jugoslaviji ubrzo pokreće proizvodnja igranih filmova, do 1945. prilično sporadična.

Tako već 1947. nastaje prvi jugoslavenski igrani film *Slavica* Vjekoslava Afrića. Slijede ga *Živjeće ovaj narod* u režiji Nikole Popovića (po scenariju Branka Ćopića), te *Besmrtna mladost* Vojislava Nanovića iz 1948. Svi se ovi filmovi bave Narodnooslobodilačkim ratom (*Slavica*

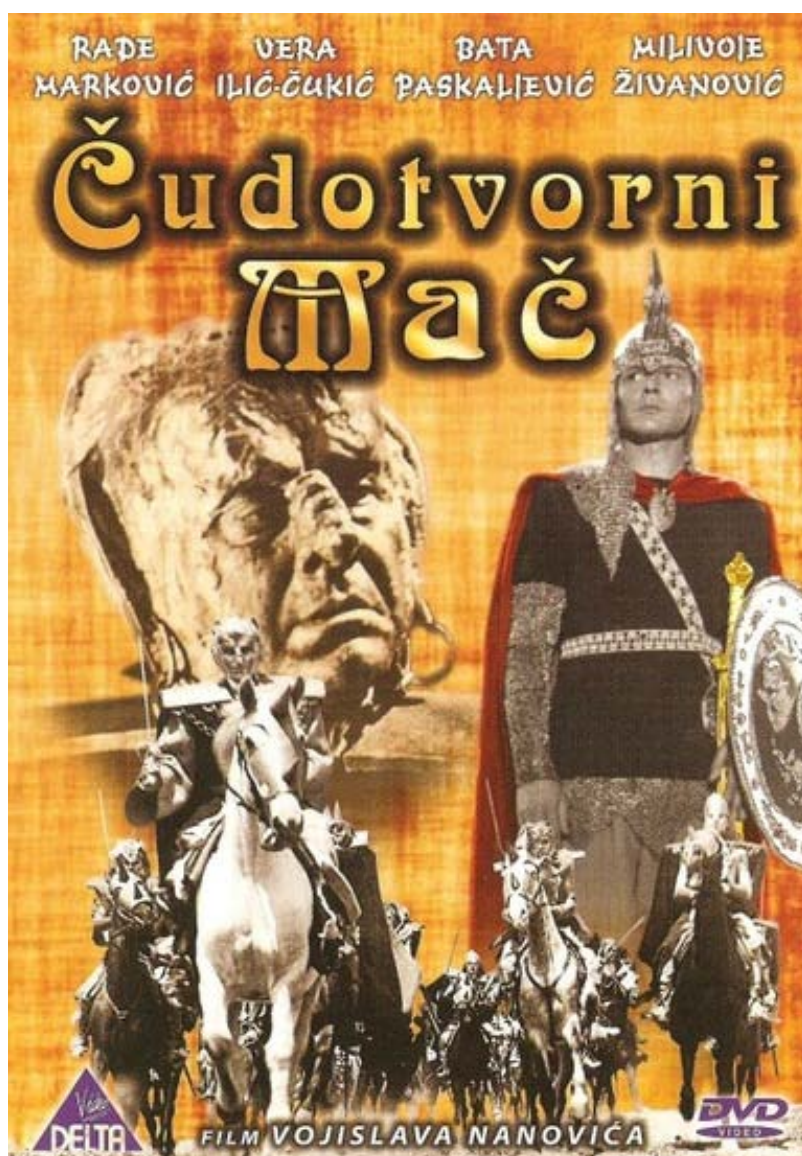
stvaranjem partizanske mornarice, *Narod* ustankom u Bosni, a *Mladost* ilegalcima u Beogradu), utemeljivši tako specifični podžanr ratnog filma - partizanski film, koji će u značajnoj mjeri - a krećući se u rasponu od ideologizirane propagande, preko snažnih drama, dječjih filmova, pucačko-pirotehničkih akcija pa sve do skupih spektakala - obilježavati jugoslavensku kinematografiju praktično sve do raspada države ili, kako je to primijetio jedan američki filmski kritičar, dok se Jugoslaveni nisu primili ratovanja za stvarno.

Međutim, Jugoslavija upravo u trenutku kad se rađa njena kinematografija, 1948, doživljava veliki ideološki potres: razlaz sa Staljinom koji rezultira (jer Staljin nije bio čovjek kojem bi se reklo 'ne') zaoštavanjem odnosa sa Sovjetskim Savezom skoro do ruba ratnog sukoba. Nastupio je period stalnih provokacija na

¹ Ovaj tekst nastao je na osnovu predavanja održanog 27. ožujka 2010. na Istrakonu.

neugodno dugačkim granicama² s novopečenim komunističkim državama u kojima je bila stacionirana Sovjetska armija, uz raskid svake vojne i privredne suradnje i pomoći - baš u vrijeme kad zemlja prolazi kroz poslijeratnu obnovu - kao i uz jednu od najžešćih propagandnih kampanja koje su ikad vođene protiv jedne države. Po svemu sudeći, samo su Korejski rat - kad se shvatilo da su Amerikanci ipak spremni zaratiti - i Staljinova smrt spasili Jugoslaviju od otvorenog napada sovjetske i satelitskih armija. Izolirani od Istoka, Tito i Jugoslavija okrenuti će se svojim dojučerašnjim ideološkim protivnicima, SAD-u i njegovim europskim saveznicima, što će neizbježno rezultirati strujanjem nekih svježijih vjetrova kroz čitavu jugoslavensku kulturu, pa tako i film.

Smatram da upravo u kontekstu tih zbivanja, kao i tada još uvijek svježih Narodnoslobodilačke borbe, treba promatrati film Vojislava Nanovića *Čudotvorni mač*.

Neki osnovni podatci

Čudotvorni mač premijeru je imao 8. kolovoza 1950, i predstavlja možda jedinstveni slučaj u jugoslavenskom filmu, naime primjer tzv. filmske bajke (kako je i deklariran na špici), koji bismo danas, s naknadnom pameću, mirne savjesti mogli podvesti pod *fantasy*. S obzirom na vrijeme i mjesto gdje je nastao, ali i kvalitetu samog filma, smatram da se *Čudotvorni mač* - iako gurnut na marginu kolektivnog post-jugoslavenskog filmskog sjećanja, a i to više

² Digresija: jedan pogled na političku kartu Evrope prije 1990. objašnjava mnoge Titove poteze na unutarnjoj i vanjskoj političkoj sceni. Jugoslavija je graničila sa sedam država (samo je SR Njemačka imala više susjeda - devet, uključivo i DDR) i tko god da ju je napao u vrijeme Hladnog rata, mogla je računati na prodor iz više smjerova. Ta se strateška ranjivost Jugoslavije pokazala i 1941. Dobar dio jugoslavenskih susjeda imao je u povijesti teritorijalne pretenzije na dijelove njena teritorija ili je njima vladao, a u kontekstu sukoba sa Sovjetima, nije pomagala ni činjenica da je Beograd (a bome i Zagreb) bio od neprijatelja udaljen možda pola dana ozbiljnog tenkovskog proboja kroz ravnicu.

po slavnoj replici iz naslova ovog teksta - može unutar u međuvremenu ustanovljenog žanra *fantasyja* smatrati jednim od njegovih bitnijih ostvarenja.

Film je napisao i režirao Vojislav Nanović, danas pomalo zaboravljen, ali svojevremeno prilično značajan režiser. Rođen je u Skoplju 1922., a u Beograd dolazi s obitelji kad mu je bilo pet godina. Iako pokazuje nadarenost za slikarstvo, po "partijskom zadatku" završio je u *Politici* kao novinar. Odatle, radeći kao redaktor filmskih žurnala, ulazi u film, snimajući isprva dokumentarce i brzo si stvarajući profesionalni renome (*Smotra mladosti* iz 1947. prvi je jugoslavenski film u boji). Njegov je prvi igrani film već spomenuta *Besmrtna mladost*. Slijedi *Čudotvorni mač* iz 1950., te *Frosina* iz 1952. - prvi makedonski igrani film. Radi i kao scenarist, najavljuje "crni val" filmom *Tri koraka u prazno*, a 1960. snima svoj zadnji igrani film *Bolje je umeti*. Kako Nanović postaje sve manje "podoban", 1963. odlazi u SAD, gdje je radio kao montažer, a imao je i vlastitu montažersku tvrtku. U SAD je radio namjenske filmove, a dokumentarce i obrazovne filmove nastavio je snimati i po povratku u zemlju 1970. Baveći se u zadnjim godinama života slikarstvom, Vojislav Nanović umire 1983.

Čudotvorni mač glumački nose tri imena, čiji likovi čine dramaturški trokut: Rade Marković kao Nebojša, Vera Ilić-Đukić kao Vida, te Milivoje Živanović kao

Baš Čelik. Bata Paskaljević glumio je podlog Gricka. U ulozi gorespomenute babe - vještice - pojavila se Zora Zlatković, carica je Vilma Žedrinski, dok ćemo u manjim ulogama prepoznati kasnije glumačke divove Pavla Vujsića i Stevu Žigona.

Radu Markovića (Beograd, 1921. - Zabok, 2010.) jedva da treba posebno predstavljati. Debitirao je upravo kod Nanovića u *Besmrtnoj mladosti*, a iza sebe ima preko 80 filmskih uloga, preko 60 uloga na TV, preko 180 na radiju, te skoro 100 u kazalištu. Nagrađen brojnim nagradama, bavio se i pedagoškim radom i ostaje jedan od najznačajnijih glumaca s jugoslavenskih prostora. Vera Ilić-Đukić (Beograd, 1928. - Budva, 1968.) debitirala je u filmu *Živjeće ovaj narod*. Nakon nekoliko filmova, prešla je na kazališne uloge, uglavnom komedije. Koncem 1950-ih vraća se na TV i film, u humorističnim serijama svoga muža, poznatog režisera Radivoja Lole Đukića.³ Preminula je od raka. Konačno, Milivoje Živanović (Požarevac, 1900. - Beograd, 1976.) veteran je srpskog glumišta, koji je svoju karijeru započeo u putujućim družinama nedugo nakon Prvog svjetskog rata.

Glazbu u filmu potpisuje Krešimir Baranović,⁴ redakciju dijaloga i stihove

³ Dobitnik Nagrade SFera za roman *Ovca na Bulevaru Oktobarske revolucije* - 1989.

⁴ Krešimir Baranović (Šibenik, 1894. - Beograd, 1975.) kompozitor je i dirigent, izraziti zastupnik nacionalnog stila u glazbi, pretežno pod utjecajem folkloru Hrvatskog zagorja. Opere *Striženo-košeno*, *Nevjesta od Cetinграда*; baleti *Licitarsko srce*, *Imbrek z nosom*. Član JAZU.

pisao je Stanislav Vinaver,⁵ scenografiju je oslikao Mladen Josić, a kostime Nevenka Georgijević, dok je snimatelj bio Miša Stojanović. Film je snimljen u produkciji Zvezda filma, traje 95 minuta, crno-bijeli je, a u snimanju je pomogao i eskadron konjičke milicije grada Beograda!

O čemu se tu zapravo radi, drugarice i drugovi?

Čudotvorni mač slijedi obrasce bajke, a koji su se onda prelili u *fantasy*. U nekoj vrsti prologa, dječak Nebojša izgubi se u lovu i u staroj napuštenoj kuli nađe i iz neznanja oslobodi strašnog Baš Čelika, zatvorenoga u bačvi i izmorenog žeđu. Zahvalan na novostečenoj slobodi, neljudski Baš Čelik poštedi Nebojši život, ali mu i zapovijedi da o svemu šuti.

Prošlo je mnogo godina. Nebojša je sada pristali mladić, siromašni pastir zaljubljen u Vidu, kći seoskog starješine. U Vidu se zagledao i Gricko, ljigavi sin bogatog seljaka. Vida će, međutim, nepogrešivo za svoga ženika odabrati Nebojšu, na što će ih Gricko oboje prokleti. Usred vjenčanog slavlja, šumom jezde Baš Čelik, sada moćni i neuništivi silnik, i njegovi jahači. Kad uhvate Gricka, on će, kukavan kakav već jeste i izjedan ljubomorom, Baš Čeliku pomoći da upadne

na slavlje i otme Vidu. Nebojša ne bi bio junak da se ne suprotstavi silniku, ali Baš Čelika nikakva oštrica ne može povrijediti.

Saznavši ipak Baš Čelikovu tajnu, Nebojša polazi u potragu za čudotvornim mačem, jedinim oružjem koje može sijeći silnika. Dok Vida, zatočena u Baš Čelikovoj kuli, odlaže da postane njegova mlada, istovremeno odbijajući sve Grickove pokušaje da joj se umili, Nebojša u svojoj potrazi prolazi mnoge prepreke, koje savladava dobrotom, neustrašivošću i dovitljivošću, dokazujući se tako sposobnim i, što je još važnije, zaslužnim da nosi čarobno oružje, ali i da povede porobljeni narod u ustanak i zbacivanje silnika.

U *Čudotvornom maču* možemo već 1950. naći mnoge likove koje smo u međuvremenu navikli sretati u onome što danas zovemo *fantasy*. Svaki od njih, međutim, nosi i svoja metaforička značenja koja se neizbježno iščitavaju u kontekstu tada aktualnih događanja. Nije, primjerice, teško zamisliti koga i što u svojoj iskrenoj ljubavi, što ne poznaje prepreka, ponaosob predstavljaju Nebojša i Vida. Kao što u boschovskim scenama iscerenih seljaka na svadbi, kojima se niz brade slijevaju mast od pečenja i medovina nije teško pretpostaviti ni što autor misli o narodu, koji se tako lakomisleno, do besvijesti, predaje oblokavanju i prežderavanju dok mu se iza brda valja ropska sudbina.

⁵ Stanislav Vinaver (Šabac, 1891. - Niška Banja, 1959.), pjesnik, esejist, prevodilac, jedan od najranijih predstavnika ekspresionizma u srpskoj književnosti između dva svjetska

RADE MARKOVIĆ

**ČUDOTVORNI
DAČ**

ćika DŽAJA

Uloge: Rade Marković, Vera Ilić-Đukić, Milivoje Živanović, Mihailo Bata Paskaljević, Marko Marinković, Milan Ajvaz...

Režija: Vojislav Nanović

Glavom strašni Baš Čelik očita je aluzija na tek protjerane okupatore - posebno u scenama gdje njegovi konjanici pale sela, evocirajući tako još svježija zlodjela svih mogućih osovinskih formacija što su harale Jugoslavijom. Ali uspostavimo li, kroz malu igru riječi, slijed Baš Čelik -> čelik -> сталь, ščitavamo ovdje i Staljina koji se kao nova velika prijetnja nadvio nad Jugoslaviju!

Gricko, koga će ljigavo ulagivanje i spletkarenje konačno i pravedno doći glave, jasna je metafora slugu protjeranih okupatora, kao i njihove sudbine, ali, u kontekstu spomenute igre riječima, i opomena informbirovcima, s kojima se upravo tada nemilosrdno obračunavalo.

Predstavlja li onda opaka vještica, baba koja nabija glave na kolac (u narodu još živa uspomena na Turke!), imperijalistički Zapad, koji će pomoći, ali tek ako mu se vjerno služi, a koji je istovremeno spreman okrutno kazniti svaku grešku? A lijepa i ohola carica, jednako krvoločna kao i krezuba baba, što organizira viteški turnir gdje će Nebojša zaslužiti čudotvorni mač? Nije li ona tek sjajnija strana tog istog zapadnog novčića, obećanje strasti, užitka, moći i bogatstva, koje će Nebojša nepokolebivo odbiti, čvrst na svome (recimo otvoreno: Titovom) putu istine, slobode i ljubavi? S druge strane, kad caričin dvorski luda počne pričati pošalicu o caru koji je iz divlje šume došao na vlast, piscu se ovih redaka itekako podigla obrva.

A ni spominjanje ustanka seljacima u vrijeme kolektivizacije i prisilnog otkupa nije baš bio dobar *timing*.

Vidite li što se sve uz malo dobre volje daje iskopati iz jedne bajke, da ne kažemo *fantasyja*? Kad čovjek razmisli, onako, zrelo, zapravo nema koga Nanović (koji je, podsjetimo, i scenarist) u *Čudotvornom maču* nije na ovaj ili onaj način bocnuo. Stoga možda uopće nije slučajno što je taj film u međuvremenu, eto, zgodno utonuo u zaborav, baš kao i njegov autor.

Čudotvorni mač jest *fantasy* film, ako ništa drugo zato što u njemu, osim magije, nalazimo i motiv spokojnog seoskog života razrušenog Baš Čelikovim silništvom, dakle motiv narušenog (navodno) iskonskog poretka koji se, kao jedini prirodni, obnavlja djelovanjem vrlog i nepokolebivog junaka. Ta se tema smatra veoma raširenom u *fantasyju* kao žanru. Sjetimo se, naći ćemo je i kod Tolkiena i C. S. Lewisa, a i prije njih, iako sam prilično siguran da ni cijenjena gospoda oxfordski profesori, a ni većina njihovih ljubitelja i sljedbenika nikad u životu nisu pomuzli kravu, a kamoli promijenili stelju ispod nje.

U *Čudotvornom maču* će teoretičari antimodernizma - posebno s obzirom na industrijske aluzije koje pobuđuje ime negativca - sigurno iščitati taj žal za starim, jednostavnijim, predindustrijskim vremenima, nevinim, čišćim, za nečim što je otišlo u nepovrat. To je poprilično u skladu

sa stavom po kojem se na *fantasy* unaprijed gleda kao na konzervativni, da ne kažemo reakcionarni, žanr, suprotstavljen SF-u kao usmjerenome naprijed, u budućnost.

Iako nisam čitatelj *fantasyja* (jesam, doduše, pisac) i ne smatram da ga imam nekog posebnog razloga braniti, moram ovdje malo stati na loptu. Naime, *fantasy* je žanr unutar jednog šireg nadžanra (spekulativna fikcija), a ja inzistiram na tome da se ne može i ne smije na cijeli jedan žanr apriorno lijepiti ova ili ona etiketa. Možemo - a, s obzirom na vremena u kojima živimo, i moramo - pred žanrovska ostvarenja postaviti određene, ako hoćete i ideološke, zahtjeve - uz one zanatske i estetske - i onda gledati da li ih i na koji način neko pojedinačno djelo zadovoljava. Jer, kao što reče Sturgeon, 99% svega je smeće. Na nama kao kritičarima je da iskopamo onih 1%, bez obzira na žanrovsku pripadnost. Koje ćemo kriterije postaviti, to opet ovisi o pozicijama svakog od nas kritičara. Moje su, vjerujem, možda neugodno jasne svakome tko je čitao moje dosadašnje eseje.

Žal za nekim starim vremenima i njima pripadajućim ekonomskim, društvenim, političkim i ekološkim odnosima može danas zvučati pomalo naivnim, pa čak biti i istinski nazadan. U najgorim slučajevima, tamo gdje iz njega proizlaze autokratski, fašistički i/ili rasistički tonovi, može biti i mračnjaštvo koje zove na porobljavanje i genocid. Ali, to mračnjaštvo

nikako nije ograničeno samo na *fantasy*. Znanstvena ga je fantastika puna, i to iz tintarnica vrlo uglednih i čitanih pisaca, svidalo se to nama priznati ili ne. Potpuno ista primjedba važi i napadamo li *fantasy* kao eskapističko štivo.

Ni navodna vjera SF-a u znanost iz današnje perpektive više nije nešto što bismo morali i trebali prihvatiti bez propitivanja. Da se razumijemo, znanost je neizostavan i koristan dio ljudske civilizacije i kulture i oduvijek je to bila: pitanje je samo koliko u datom povijesnom trenutku znanost zna, koliko je široka njena spoznaja. Ali znanstvenici su - jer su ljudi kao i svi ostali - previše puta s moralnog gledišta tako temeljito usrali motku da bismo im više poklanjali bezuvjetno povjerenje.

Da skratim ovu diskusiju, kad teoretičari SF-a prozivaju *fantasy*, može im se dogoditi da ispadnu sove što se rugaju sjenici.

Još je bitnije što je spomenuta nostalgija, a pogotovo njena rasprostranjenost u popularnoj kulturi zadnjih pola stoljeća, simptom jednog sasvim opravdanog nezadovoljstva kapitalističkim sustavom i svim njegovim posljedicama koje sada već ugrožavaju sve i svakoga, bez razlike. Možda stvaraoci i potrošači *fantasyja* to nezadovoljstvo ne znaju artikulirati. Možda ne znaju kako se boriti protiv sustava koji stvara to nezadovoljstvo. Što je najvažnije, možda ne

znaju osmisliti nikakvu zamjenu podivljalom kapitalizmu (a pogotovo onu u kojoj se ne bi plašili gubitka položaja i povlastica za koje misle da ih još imaju ☺), ali već sama činjenica da je nezadovoljstvo prisutno i da kulja i traži načina za svojom artikulacijom korak je naprijed. Bez nezadovoljstva nema ni traženja rješenja. A situacija je takva, dame i gospodo, drugarice i drugovi, da nema mjesta sektašenju kakvo se pojavljuje na relaciji SF-*fantasy*!

Smatram da je *fantasy*, među ostalim, dobro mjesto za propitivanje odnosa pojedinca i zajednice naspram moći. Feudalni vlastodržac, čest lik u *fantasyju*, koji kao svoju pozadinu nerijetko koristi idealiziranu srednjovjekovnu Evropu, jedan je od nositelja takve moći.⁶ Čarobnjak je drugi, potencijalno još opasniji, jer njegova moć ne proističe iz snage društvenog položaja i oružja kojim se on na tom položaju održava, već iz natprirodne magije. Kod čarobnjaka, i svih ostalih koji se služe magijom, problem moći nije samo u tome kako je oni koriste u odnosu na druge oko sebe, već i kako oni kontroliraju tu moć da ih same ne uništi. A ono s čime se svi suočavamo u ovome trenutku je moć, ekonomska, politička, oružana, koja se potpuno osamostalila i razularila - sabijena u ruke sve manjeg broja *de facto* feudalnih vlastodržaca, njihovih čarobnjaka svih mogućih usmjerenja i *rittera* u crnim

oklopima od kevlara - i koja nas nemilosrdno, jednostavno rečeno, uništava.

U *Čudotvornom maču* tu moć personificira Baš Čelik, a film nam daje jedini mogući odgovor na pitanje kako zbaciti silu? Silom! Kovanjem novih čudotvornih mačeva i ustankom. Drugog nema! S te strane, *Čudotvornim mačem* strujali su novi ideološki vjetrovi. Ono što na prvi pogled izgleda kao antimodernizam i seoska nostalgija u stvari je komunistički poziv na zbacivanje dotadašnjih vladara, tlačitelja i krvnika i borbu za oslobođenje kako naroda, tako i pojedinaca unutar naroda. Time, tvrdim, taj film u potpunosti odgovara zahtjevima današnjice i zbog toga zaslužuje da ga smatramo jednim od najznačajnijih *fantasy* filmova svih vremena.

Amerika i Engleska ...

Zanimljivo, *Čudotvorni mač* prikazivan je i u SAD. U studenome 1952. imao je premijeru u New Yorku. U *The New York Times* od 19. studenog 1952. nalazimo ovu recenziju, potpisanu inicijalima A. W. (preveo A. Ž.):

“Kao egzotični novopridošlica na filmskoj sceni, *The Magic Sword*,⁷ jugoslavenski igrani film koji je jučer stigao u *Beverly*, ima izravni prolog na engleskom (i engleske titlove), koji objašnjava da se ova bajka ‘dogodila veoma davno’. A ako je

⁶ Što da radimo u situaciji kad jedan SF-ičar, Bruce Sterling, izjavljuje u intervjuu da se vraćamo u svojevrni feudalizam?

⁷ Kako je film nazvan na engleskom, ali oprez!, postoji i britanski *fantasy* film iz ranih 1960-ih s istim naslovom.

suditi po interpertacijama glavnih glumaca, i jugoslavenski glumački standardi prilično su staromodni. Jer, usprkos nekim maštovitim kulisama i poštovanja vrijednoj ideji o porobljenome narodu koji se bori protiv tlačitelja, *Čudotvorni mač* ponekad je spektakularna, ali općenito zapinjuća i troma fikcija.

Preporučavajući legende o Baš Čeliku, tiraninu - doslovno čeličnom čudovištu koje se ne može pobijediti uobičajenim sredstvima - i Nebojši, pastiru koji ga konačno svladava, producenti su skrojili bujnu priču, koja vodi zgodnoga junaka iz avanture u avanturu, dok ne stekne naslovnu čudotvornu oštricu kojom će ubiti Baš Čelika.

Premda njegova potraga najvećim dijelom ne čini inspirirano filmsko pripovijedanje, jedna ili dvije scene ukazuju da se nije štedjelo sredstava. Uključite u njih i turnir smješten na raskošni dvor zamišljene carice, koji sadrži neke fizičke attribute nadmetanja i streličarstva iz *Ivanhoea*.

Čudotvorni mač također nudi i brzi pogled na nošnje, narodne plesove i običaje legendarnog naroda. Ali, Rade Marković, kao zgodni i nepokolebivi ubojica tiranina; Milivoje Živanović, kao podli Baš Čelik i Vera Ilić-Đukić, kao lijepa djeva za kojom obojica žude, prepušteni su podugačkim i nezgrapnim deklamacijama, koje *Čudotvornom maču* oduzimaju mnogo od njegove potencijalne efektnosti. *Čudotvorni mač*, ukratko, niti je oštar, niti sjajan.”

Iako se moramo donekle složiti s kritičarem i priznati da je gluma u *Čudotvornom maču* pomalo drvena (posebno je to slučaj sa Živanovićem; Rade Marković i Vera Ilić-Đukić eventualne nespretnosti nadoknađuju mladalaštvom), ipak mi se čini da je došlo do ozbiljnijeg kratkog spoja, koji proizlazi iz činjenice da *Čudotvorni mač* pripada žanru koji u tom trenutku jedva da je postojao. Mislim da tu tezu dokazuje pokušaj da ga se uspoređuje s *Ivanhoeom*, koji je romantizirana povijest. Kritičar je pogriješio i u još jednoj tvrdnji: nisu glumački standardi jugoslavenskog filma u tom trenutku bili zastarjeli. Upravo suprotno, oni su bili odraz neiskustva u kinematografiji koja se tek rađala! Konačno, mislim da kritičar griješi i kad spominje novce na kojima se nije štedjelo. Iako je film očito sniman na brojnim lokacijama (između ostalog i u pulskoj Areni, uskoro kulturnom mjestu jugoslavenskog filma), s prilično dobrim efektima, poznajući opće stanje u tadašnjoj državi nagađam kako je malo vjerojatno da su Nanoviću na raspolaganju bila neka basnoslovna sredstva. Upravo suprotno, dojam je da se u *Čudotvornom maču* postiglo holivudske standarde s nimalo holivudskim budžetom!

Majstorstvu svih angažiranih treba zahvaliti što *Čudotvorni mač* ostaje i za današnje pojmove vrlo svjež i zanatski umješno napravljen film. Makete (Baš Čelikova kula) sasvim su solidne, kao i scenografija. Viteški turnir, kao ni bitka

pobunjenih seljaka i Baš Čelikove konjice na kraju filma, uistinu ne zaostaju za onim što smo tada mogli vidjeti u prosječnim holivudskim povijesnim filmovima. Nanović spretno i s pažnjom koristi ono čega od Triglava do Đevđelije ima u izobilju, a to su prirodne ljepote (potkraj karijere snimit će i dokumentarac o nacionalnim parkovima), a obilato, za pojačanje napetosti, ubacuje i razne ptice, orlušine i sove. On uspijeva humorom i ironijom prožeti čak i scene koje graniče sa stravom. Snazi njegova djela ne smeta ni činjenica da je film, sigurno zbog financijskih ograničenja, sniman u crno-bijeloj tehnici.

Kao primjer Nanovićeve vješte režije je i baratanje Baranovićevom glazbom, posebno naslovnom tužaljkom koju pjeva Vida dok je zatočena. Tu istu tužaljku pjevaju i na dvoru ohole

carice, dok se okolo pijani valjaju bahati vitezovi. Tek čeznutljiv pogled jedne sluškinje svjedoči kako je i ona zatočenica, iz istog naroda kao i Vida i Nebojša. Korištenjem glazbe, dakle, Nanović uspijeva da u pola minute oko jednog sasvim sporednog lika, skoro statistkinje, naslutimo potresnu priču. Takav nivo pažnje prema

detaljima u holivudskoj se komercijalnoj produkciji moglo vidjeti samo kod istinskih majstora.

... bit će zemlja fantazijska!

Pogledajmo sada gdje zapravo stoji *Čudotvorni mač* u kontekstu onoga što danas krstimo *fantasyjem*. Odakle su mogli učiti Nanović i njegovi suradnici? Što su im mogli biti uzori?

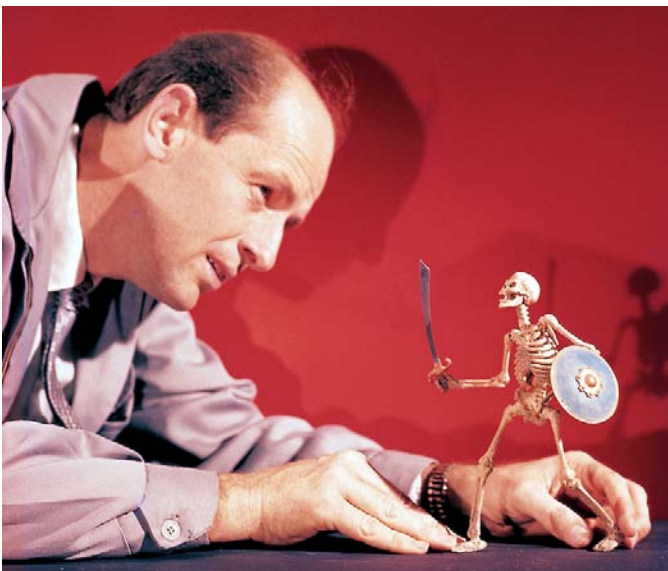
Zapravo, uzora je na filmu do tada bilo vrlo malo. Možda Langovi *Nibelunzi*, *Siegfried* iz 1923. i *Kriemhildina osveta* iz 1925.? Tehnički, *Nibelunzi* su bili vrhunac

tadašnje filmske umjetnosti. Međutim, ako ih je netko od ljudi koji su radili *Mač* uopće gledao, sumnjam da su se baš puno pozivali na njih, znajući za ponešto (☺) anti-germansko raspoloženje u Jugo-

slaviji koncem 1940-ih. Da ne govorimo da su, s obzirom kako je starogermanski mit prenešen na platno, *Nibelunzi* bili dobro primljeni među tada još mlađahnim nacistima.

Hollywood? Pojednostavljeno rečeno, američki *fantasy* film dugo se godina uglavnom vrtio oko dva izvora: slobodnih

adaptacija *Priča iz 1001 noći* (nekoliko verzija *Bagdadskog lopova* prije Drugog svjetskog rata, na primjer), te još slobodnijih prerada antičkih mitova. Posebno se tu od kasnih 1950-ih pa do početka 1980-ih ističu filmovi na kojima je radio znameniti majstor filmskog trika i animator Ray Harryhausen, poput (preskačem SF naslove u kojima je jednako briljirao) *Sedmog Sinbadovog putovanja* (Nathan Juran, 1958.), *Jasona i Argonauta* (Don Chaffey, 1963.), *Zlatnog Sinbadovog putovanja* (Gordon Hessler, 1974.), pa sve do *Sudara Titana* (Desmond Davis, 1981.), koji predstavlja i kraj njegova stvaralaštva. Iako Harryhausen nije bio režiser, njegova je *stop-motion* animacija raznih mitoloških zvijeri i čudovišta bila ključni umjetnički faktor bez kojeg tih filmova ne bi bilo.

Ray Harryhausen

Naravno, od ranih 1980-ih stvari se zahuktavaju. Kronološki prvi je *Excalibur* Johna Boormana (1981.), *fantasy* obrada arturijanske legende. Slijedi *Conan barbarin*⁸ Johna Miliusa (1982.), koji je, osim jednog i pol nastavka (*Conan razarač* i *Crvena Sonja* Richarda Fleischera), generirao niz uglavnom niskobudžetnih imitacija, te dotadašnjeg bildera Arnolda Schwarzeneggera izbacio kao zvijezdu. Preskočimo li nešto purana, na pamet padaju *Conanovi* suvremenici *Beastmaster* (Don Coscarelli, 1982.), po romanu plodne SF i *fantasy* spisateljice Andre Norton, i *The Sword and the Sorcerer* (1982. - kod nas genijalno preveden kao *Princ osvetnik*), jedan od boljih uradaka *trash*-majstora Alberta Pyuna. Ovdje ću, iz jednostavnog razloga što ništa od toga ne vidjeh, zaobići Macistu, dugovječnog talijanskog junaka brojnih filmova, inspiriranog Heraklom (i u prevodima za američko tržište redovito prekrštenog u Heraklo), a na pola puta između *sword-and-sorcery* i *sword-and-sandals* podžanrova. Niz značajnih *fantasy* filmova 1980-ih nastavlja se izvrsnim *Ladyhawke* Richarda Donnera (1985.), dobrim primjerom kako se *fantasy* može

⁸ *Conan* je trebao biti sniman u Jugoslaviji, ali su producenti zbog Titove bolesti i smrti, te, pokazalo se, opravdanog ali ipak preuranjenog straha od post-titovskih previranja, produkciju prebacili u Španjolsku. Prvu verziju scenarija potpisao je Oliver Stone, i ona je možda bila bliža Howardovoj viziji, kao i kasnijim stripovskim i ilustratorskim (Frazetta!) prikazima Conana. Ali, onda je Milius izvukao svoj stari scenarij o Džingis kanu, iskrižao Džingis i upisao Conan, zadržavši, međutim, kao lik Subotaja, inače, povijesno gledano, jednog od Džingisovih najboljih generala.

napraviti i bez ikakvih čudovišta i silne spektakularnosti, tek s jednom posebno okrutnom kletvom. *Legend* Ridleya Scotta (1986.) smatram neopravdano popljuvanim filmom, koji se, ako ništa drugo, odlikuje predivnom vizualnošću kojom Scott slika svoj bajkoviti svijet. Tu su još i neizostavni *Princess Bride* Roba Reinerja iz 1987., te Ron Howardov *Willow* sljedeće godine.

Od sredine 1990-ih kompjuterska animacija konačno je otvorila prostor razigranoj mašti, pa tamo negdje od *Dragonheart* (Rob Cohen, 1986.) svjedočimo općenitom bumom *fantasy*-naslova najšireg raspona kvalitete i podžanrova, od manje ili više nemuštih varijacija na temu *fantasy* RPG-a (do sada dva naslova *Dungeons and Dragons* franšize, od kojih je *Bijes boga zmaja* prilično gledljiv, te, primjerice Uwe Bollov *Dungeon Siege*), preko više *direct-to-DVD* varijacija arturijanske legende i Nibelunga, potom komercijalno iznimno unosnog segmenta dječjeg i omladinskog *fantasyja* (posebno izvrsni, ali još nedovršeni serijal o Harryju Potteru od 2001. nadalje, te tek započete - tri filma - *Narnijske kronike* po Lewisu), s kulminacijom u Oskarima ovjenčanoj, ali na kraju prilično nediscipliniranoj Peter Jacksonovoj viziji Tolkienova *Gospodara prstenova* (2001.-2003.). Tu je negdje i trilogija Gorea Verbinskog *Pirati s Kariba*, ali, tek kao jedan primjer svjetske

univerzalnosti žanra, i raskošne kineske *martial-arts* fantazije, poput onih koje rade Tsui Hark, Cheng Kaige ili Zhang Yimou, da spomenem samo ponajbolje.

Međutim, već letimični pogled na godine kazuje nam da ni jedan od naslova navedenih u ovom kratkom i vrlo nepotpunom pregledu (ispričavam se ljubiteljima svega onog što sam preskočio)

nije mogao biti uzor *Čudotvornom maču*. Baš nasuprot, *Mač* u kontekstu *fantasy* filma ispada jednim od pionirskih ostvarenja. Pa gdje se onda mogao napajati Nanović, osim na narodnoj predaji?

Ukratko rečeno, na sovjetskoj filmskoj bajci. Već od prije Drugog svjetskog rata pa sve do u 1970-e, bajkama se u sovjetskoj kinematografiji posebno bave režiseri Aleksandr Rou (*Vasilisa prekrasna*, *Konjić grbonjić*, *Kaščejev besmrtni*, *Kraljevstvo krivih ogledala* itd.) i Aleksandr Ptuško (*Kameni cvijet*, *Sadko*, *Sampo-čarobna vodenica*, *Bajka o caru*

Saltanu, Ruslan i Ludmila i dr.). Pogled na nekoliko prizora iz njihovih filmova kazuje koliki su stupanj ova dva režisera dosegla u žanru kojim su se bavili.⁹ Dokle će po pitanju spektakularnosti dospjeti sovjetska bajka, da ne kažemo *fantasy*, dokazuje Ptuškov *Ilja Muromec* iz 1956., sa preko 100,000 statista i 10,000 konjanika u scenama koje već na prvi pogled anticipiraju kasnije Jacksonove CGI-freske! Ha, gledajte, kad nemate CGI, imate Crvenu armiju ...

Čudotvorni mač, dakle, vrlo vjerojatno se oslonio na tada već postojeći žanr filmske bajke (i *Kameni cvijet* i *Vasilisa prekrasna* datiraju pred sam Drugi svjetski rat), koji nam je došao iz SSSR-a prije zahlađenja 1948., a vjerojatno onda i kasnije, nakon normalizacije odnosa.¹⁰

Međutim, *Čudotvorni mač* Vojislava Nanovića itekako je samosvojni fenomen. Vidjeli smo da je on na globalnom planu među pionirskim djelima filmskog *fantasyja*. Nažalost, iznikao je u sredini čija je, uvjetno rečeno, službena kultura (pa tako i njena kritika) desetljećima otvoreno prezirala i/ili šutnjom zanemarivala sve

⁹ Nažalost, kao posljedica dva desetljeća u kojima se iz naše kolektivne svijesti - spojeno s primitivnim šovinističkim omalovažavanjem SSSR-a i Rusije - sistematski istiskuje skoro sve osim holivudskih bedastoća, ovi filmovi, kao i mnogo drugog filmskog blaga, u nas su skoro potpuno zaboravljeni.

¹⁰ Sad mi je palo na pamet: možda je Nanović posudio i iz ranog sovjetskog SF-a! Scena u kojoj seoski kovač krene kovati mačeve, pa se svi onda bace na ustanak, jako me podsjeća na sličnu scenu u kojoj kovač kuje srp (čekić već ima u ruci), kao simbol ustanka marsovskog roblja u Protazanovljevoj *Aeliti* iz 1924., po romanu Alekseja Tolstoja.

oblike spekulativne fikcije. Pojavio se u trenutku kad je ideologija favorizirala ratni partizanski film,¹¹ te je tretiran, kao i sva ostala spekulativna fikcija, kao u najboljem slučaju dječji ili omladinski film. Lako je moguće i da se izrečene metafore mnogima nisu dopale. Kao što smo vidjeli, ovisno kako ga je tko čitao, *Čudotvornim mačem* su se jednako mogli naći posječeni staljinisti i prozapadnjaci, fašistički sluge i novopridošla partijska nomenklatura. Njegova slobodarska stremljenja mogla su u manjoj ili većoj mjeri zasmetati svakome. Nemam faktografskih razloga tvrditi da je nakon *Mača* filmska bajka odnosno *fantasy* dekretom istjeran iz planova jugoslavenskih filmskih kuća, ali činjenica je da taj film po svojoj svježini, zanatskom nivou i ponovno aktualiziranim porukama ostaje izolirano remek djelo *fantasyja*, zaboravljeno i do danas bez pravog nasljednika u jugoslavenskoj i post-jugoslavenskim kinematografijama.

¹¹ U nas je ratni film ili, preciznije, film s tematikom iz NOB-a, tematski i/ili formom uspješno apsorbirao druge žanrove, poput krimića (serija *Kuda idu divlje svinje*), špijuskog filma (Hadžićeva *Abeceda straha*), povijesnog superspektakla (Bulajićevi *Kozara* i *Neretva*, *Sutjeska* Stipe Delića, *Desant na Drvar* Fadila Hadžića), akcionog filma (bilo što od Hajrudina Krvavca, te serija *Otpisani*), dječjeg filma (*Kapetan Mikula Mali*, *Dolina mira*, *Ne okreći se, sine ...*), ljubavne drame (uvjetno *Deveti krug* Vatroslava Mimice), komedije (*Mačak pod šljemom* Žorža Skrigina), čak i vesterna i pustolovnog filma (Krvavac), da bi u svome sumraku degenerirao u *slasher* i *softcore* pornić (Zafranović). Čini se da su ljudi htjeli raditi žanrovska ostvarenja po uzoru na druge kinematografije, ali su svoje projekte najlakše proguravali umotane u NOB-ovski celofan. Također, koliko se mogu sjetiti, spajanja NOB-ovske tematike s bilo kakvom formom spekulativne fikcije bilo je jedva u tragovima - pada mi na pamet jedan TV film, a ni njemu se ne mogu sjetiti naslova!

Svaki posjetitelj s uplaćenom kotizacijom za SFeraKon 2011 dobiva 17. SFeraKonsku zbirku koja se ove godine zove [...]. Uredili su je Tatjana Jambrišak i Darko Vrban te Bojan Popić kao gostujući urednik, a autor naslovnice je Tonči Zonjić.

Autori i priče objavljeni u ovogodišnjoj zbirci su sljedeći:

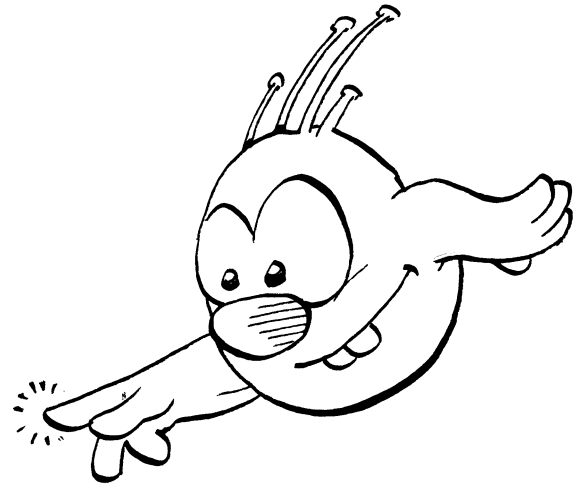
- **Ivana Delač: Zmija i ja**
- **Aleksandar Žiljak: Mrtvi**
- **Robi Selan: Mozaik o Aecijevoj potrazi za kćeri Klaudijom**
- **Matija Ružđak: Samit**
- **Mirko Karas: Kapsula**
- **Danijel Bogdanović: Oporavak**
- **Ante Ivančir: Noli Tangere - Kraj jeseni**
- **Ed Barol: Hladno nebo**
- **Zrinka Ivanko: Gušenje**
- **Zoran Janjanin: Vlasništvo mrtve djevojke**
- **Andrina Pušić: Mala noćna snimka**
- **Tomislav Škrljac: Na vaše zadovoljstvo**
- **Darko Macan: I ja**

Kako se to [...] čita? Riječ je o simbolu koji se naziva *lakuna*...

Lakuna (lat. lacuna - jama, rupa; nedostatak, mana, manjak)

1. prodor, prekid, praznina, osobito u nekoj knjizi ili nekom spisu;
 2. med. pukotina, šupljina u tkivima; sitniji defekt supstancije mozga;
- (Klaićev *Rječnik stranih riječi*)

EUROCON U ZAGREBU

SUDJELUJ I TI!

<http://zagreb-eurocon2012.com/>

